

Filozofski Fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

DIPLOMSKI RAD
Etnološki pogled na fenomen vještica

Studentica: Ana Jarić

Mentorica: Doc. dr. Tanja Bukovčan

Zagreb, rujan 2013.

1. UVOD

Još i danas vještice su simboli zla i čarolija. Vjeruje se da su njihova djela potaknuta zlom, a moći dobivene potpisivanjem ugovora s đavlom. Takva uvjerenja uvelike se zasnivaju na vjerovanjima koja je Crkva izgradila o vješticama još u vrijeme srednjeg vijeka, u doba najvećih progona vještica i heretika. S obzirom koliko dugo su ti progoni trajali i koliko užasa su donijeli, nije ni čudo što se takvo mišljenje o vješticama još uvijek zadržalo u glavama ljudi. Prisjetimo se uobičajene slike kojom se ocrtava osobu koja je pod sumnjom da je vještica. Vjerovalo se da su od đavla dobile moći kojima su uzrokovale bolesti ili njihov prijenos s osobe na osobu, uzrokovale oluje, pretjerane kiše ili suše, impotenciju u muškaraca ili sterilnost kod žena, podbačaj uroda usjeva, kvarenje mlijeka, donosile su uroke i smrt svojim *«urokljivim očima»*. Mogle su se učiniti nevidljivima i letjeti (obično na metlama), te se pretvarati u životinje poput mačaka, vukova, itd. Dakle, ovdje govorimo o jednom vrlo opakom i opasnom stvorenju, i u našem interesu je da takvo stvorenje uklonimo s ovoga svijeta. Ne smijemo zaboraviti i ljudski strah od nepoznatog. Uzevši u obzir tu kombinaciju opasnosti, čarolija, neobjašnjivog i nepoznatog, nije čudno što su vještice na zlu glasu od prvog trenutka kad su ljudi postali svjesni da postoje. Sada dolazimo do pitanja: da li one doista postoje, odnosno da li su postojale? Odgovor je: da, samo možda ne onako kako ih mi zamišljamo.

2. TKO SU VJEŠTICE?

U prilog tome da vještice nisu oduvijek imale negativan predznak ide i etimologija riječi vještica. Pa tako Šulek¹ kaže da „Kod starih Slavena zvao se vieštac onaj, koji je mnogo znao, koji je bio vješt, a kod Čeha i dan danas znači vieštac proroka, to jest onoga, koji i buduće stvari znade“

Mnogi se slažu da postoje dvije predodžbe o vješticama. Pa tako kod Bayera (1953:152-153), Bošković-Stulli (1953:331, 1991:124-125), Micheleta (2004:16) i Čiče (2002:65,100) možemo vidjeti kako govore o dvije predodžbe, tradicionalnoj (narodnoj) i teološkoj, te utjecaju jedne na drugu.

„Trebalo bi postaviti pitanje što, naime, znamo o vješticama iz vremena prije nego se u projekciju njihovog identiteta umiješala učena kultura? Koga ili što, kakve predodžbe, je izvorno obuhvaćao taj pojam? Uzmemo li u obzir teološku raznovrsnost vezanu uz pretkršćansku kulturnu praksu, vidjet ćemo da je pojam vještice već i po svojoj etimologiji specifičan, te se uklapa u kontekst pojmova koji proizlaze iz staroslavenskog glagola *věsti* = znati, kao što su *vjedstvo*, *vjedun*, *vještac* u svojstvu onog „koji zna“. “ (Čiča, 2002:100)

2.1. Tradicionalno-narodna predodžba vještice

U ne tako davna vremena, neke od osoba koje su nazivali vješticama odgovarala su opisom, slikama iz dječjih slikovnica. Odnosno, većinom se radilo o staricama koje su živjele same („Veštice su skoro uvek stare žene. Nijednoj mladoj i lijepoj ženi, veli Vuk S. Karadžić, ne kažu da je veštica, nego sve babama“²) ili na osamljenim mjestima (najčešće zbog čudnih sklonosti koje njihovi sumještani nisu odobravali ili kojih su se bojali), ali koje su aktivno sudjelovale u njihovim životima, jer su se bavile travarstvom,

¹ Šulek u Čiča, 2002:53

² Đorđević, 1989:6

pomagale svojim biljnim lijekovima kod raznih bolesti, ili kod poroda, s obzirom da si siromašni puk nije mogao priuštiti liječnika.³

Prema Đorđeviću (1989:7) ima nekoliko različitih vjerovanja na koji način se postaje vješticom. U kotarima Nevesinja i Gackog vjeruje se da je vještica žena koja se „začedila u zao čas ili uoči kakvog velikog praznika ili uoči dvanaest velikijeh petaka u godini“, dok se u mnogim mjestima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini vjeruje da žensko dijete koje se rodi u crvenoj ili krvavoj košuljici postaje vještica, a muško vukodlak. Postoji također varijanta da ukoliko se rodi u modroj ili crnoj košuljici prvo postaje mora, a tek udajom vještica.⁴ U Praputniku, u Hrvatskoj, kažu da vukodlaci i vještice svoje moći dobivaju tek nakon 21. godine života.⁵

Vještice i čaranje spominju se već u statutima hrvatskih primorskih i dalmatinskih gradova, ali različito od kasnijega teološkog pojma. „U procesima koji su prethodili velikom progonu vještica najčešće su bile optužbe zbog vraćanja, koje može ali ne mora biti štetočinsko, bez oskvrnuća vjere i bez sudioništva vraga.“⁶

Iako su im pomagale, nema sumnje ni u to da je postojao određeni strah od njih, zbog njihovog znanja i moći. Prema narodnom shvaćanju štetočinstvo i umijeće liječenja su povezani: „Tko zna liječiti, zna i uništavati.“⁷ Kasnije pod utjecajem Crkve dolazi do vjerovanja da su svoje znanje i moći dobile od samog Nečastivog, a ne od Boga (jer svi su oni bili Božja djeca, pa zašto ih onda i oni ne bi posjedovali).

Jedno od tipičnih postupaka štetočinstva koji je iz pučke magije prešao u teološki pojam vještičarenja, a ujedno se sačuvao u narodnom vjerovanju sve do najnovijeg vremena je da vještice mogu kvariti i oduzimati mlijeko tuđim kravama.⁸ Jedan je od tipičnih postupaka⁹ pritom da vještica uzme komad štrika od one kuće gdje je dojna krava, onda ga prebaci doma preko trijema, pa na taj štrik sebi doma doji tu kravu.

³ Michelet, 2004:81-88

⁴ Bošković-Stulli, 1991:149; Đorđević, 1989:8-9

⁵ Đorđević, 1989:9

⁶ Bošković-Stulli, 1991:125

⁷ Ginzburg u Bošković-Stulli, 1991:130

⁸ Bošković-Stulli, 1991:129; Đorđević, 1989:26; Levack, 1995:180

⁹ Bošković-Stulli, 1991:129

Veoma su prepletena uzajamna utjecanja učenih teoloških i narodnih predodžbi o stvaranju oblaka, nevremena, kiše, tuče i različitih nepogoda. U Poljicama¹⁰ se vjeruje da vještica radi oblake, oluju i tuču na način da se pomokri u rupicu u zemlji, to promiješa par puta i onda se iz rupice digne dim, iz dima nastanu oblaci, iz oblaka oluja, a iz oluje tuča koja uništi urod na poljima. „Tuču su vještice, prema pričanju pravile i tako da stanu na dva brijega, na svaki brijeg jednom nogom, dok među bregovima pada tuča.“¹¹ Čarobnjačkom umijeću pripadaju i predaje o vješticama koje su znale napraviti da pada grad u kući ili su pustile da izađe kroz prozor te potuče cijeli kraj ili samo posjed čovjeka kojem se želi osvetiti. Vjeruje se i da se vještice za vrijeme tuče nalaze u oblacima i na taj način rade tuču, a obraniti se može zvonjavom zvona ili kad se puca na vještice u oblacima blagoslovljenim prahom ili voskom, te ih je na taj način moguće raniti ili usmrtiti, a katkada ih možemo vidjeti i u liku ptice.¹²

„Pričanja o vješcima i vješticama u oblacima, što donose nevirijeme i tuču, obuhvaćaju i jedan motiv iz duboke arhaike, koji je tuđ teološkoj zamisli o vješticama. Dobro su nam poznati iz znanstvene literature likovi *táltosa*, *zduhača*, *krsnika*, *benandanata*¹³ itd., koji se s onima iz drugog kraja, ili sa zlim vješticama bore za bogat urod i blagostanje svoga zavičaja“.¹⁴

Na području Dalmacije, umjesto likova poznatih kao blagotvorni zaštitnici, same se vještice i vješci međusobno bore, ponajviše u oblacima. Lete u obliku gavrana i bore se jedna s drugom u zraku „jer bi jedni rada obraniti svoje selo, a drugi bi jin ga rada obiti“.¹⁵ Naprotiv, na području Istre i Hrvatskog primorja protivnici su u borbama jasno razgraničeni. Na jednoj strani su krsnici a na drugoj zli vješci i vještice, a slično je i kod furlanskih benandanata. Bore se najčešće u životinjskom obliku.

¹⁰ Đorđević, 1989:25

¹¹ Kotarski u Bošković-Stulli, 1991:147

¹² Bošković-Stulli, 1991:147; Đorđević, 1989:89

¹³ „...u pandanu dobrih vještaca i dobrih vještica, koji se u ovom kraju, Istri, nazivali krsnici; u Mađarskoj, recimo, *táltos*, u Furlaniji *benandas* i tako dalje. To su, dakako opet, obilježeni pojedinci koji se rađaju s posebnim znamenjem, u takozvanoj košuljici, odnosno tragovima amnijske vreće na sebi. Rađaju se vrlo često sa spojenim obrvama i još nekim drugim znacima... O ishodu borbe krsnika i štriguna ovisi i hoće li bit grašice ili ne, hoće li polje roditi dobro ili slabo i slično.“

<http://www.matica.hr/HRRevija/revija302.nsf/AllWebDocs/muzur>

¹⁴ Bošković-Stulli, 1991:148

¹⁵ Banović u Bošković-Stulli, 1991:148

Krsnici, kao i benandanti i zduhaći, rađaju se u košuljici, a slično se vjeruje i o vješticama, ali one se ne rađaju u bijeloj kao krsnici, već u crvenom ili crnom mjehuru, a ako se javno oglasi njihovo rođenje, te vještice neće imat moć. Katkada se rađaju sa zubima, te repom.¹⁶

Đorđević (1989:23) piše da postoje vjerovanja da vještice imaju zle oči, te da pogledom mogu ustrijeliti čovjeka i na taj način ga srušiti s konja, ureći, pa čak i ubiti na mjestu. Vjeruje se da vještice mogu mijenjati oblik, te poprimiti oblik neke životinje kao što su leptir, žaba, kvočka, pura, kobila, orao, itd.¹⁷

„Veoma je rasprostranjeno vjerovanje, kao i mnoge predaje ponikle iz njega, o vješcu (ili vještici) što spava kao obamro; iz usta mu je izašao duh u obliku muhe, kukca, miša i sl. te luta i čini zlo ljudima. Duh se poslije vrati u tijelo, no ako su ljudi tijelo obrnuli, životinjica ne može uć, pa vještac ili vještica umre. (...) Vjerovanja o lutanju vještice duše nezavisna su od vještichjih procesa i izviru iz arhaičnih mitskih predodžbi sačuvanih u tradiciji sve do nedavnog vremena.“ (Bošković-Stulli, 1991:150-151)

Od svih vještichjih čudnih sposobnosti i moći, talent za proricanje budućnosti je onaj koji najviše plijeni pozornost, jer moguće je naučiti "čarolije" i formule, i moguće je shvatiti i naučiti rituale, ali sposobnost gledanja u budućnost posjeduju samo neke osobe, one koje su rođene s tom moći koju mnogi nazivaju natprirodnom.

2.2. Teološka predodžba vještice

Kršćanstvo u samome startu odbacuje i magiju i panteizam. Svi kultovi i religije koji su postojali u Europi dotad, polako već od četvrtog stoljeća naše ere bivaju zatirani ili proganjani. Većina starovjernih bogova biva demonizirana. Iz perspektive sve brojnijeg kršćanstva mijenjaju im se aspekti i oni prelaze na razinu paklenih sila koje stoje naspram monoteističkog kršćanstva. Bogovi i običaji koji su ostali duboko ukorijenjeni u svijesti naroda „preobraćeni“ su na kršćanstvo. Crkva im ostavlja istu namjenu, ali ih prikazuje kroz kršćansku prizmu. Dobivaju nova imena i uklapaju se u

¹⁶ Bošković-Stulli, 1991:149; Đorđević, 1989:8-9

¹⁷ Đorđević, 1989:6, 20, 27, 41,47

kršćanskom kalendaru kao sveci i mučenici koje se moli za milost, ostavljaju im se zavjetni darovi, stvaraju se novi rituali i običaji temeljeni na starima. To možemo vidjeti i na primjeru Dijane i Rogatog Boga, koji su u staroj vjeri sadržavali besmrtno-smrtno dvojstvo prirode. U početku, seljački puk u pripovijesti o Kristu vidi samo novu inačicu drevne priče o Boginji Majci¹⁸ i njezinom božanskom djetetu koje se žrtvuje i preporuča, ali nakon što su u zapadnoj Europi zabranjene druidske, šamanističke vjere u prirodu, Dijana se sa svojim atributima prirodne sile i stalnosti brzo uklopila u marijanske kultove (Djevice Marije, majke Isusa Krista), no Rogati je Bog sa svojim atributima karnalnog, smrtnog, šumskog, divljeg i faunskog postao glavno uprizorenje srednjovjekovne i ranonovovjekovne opsesije vragom, koji je od židovske i ranokršćanske mitološke slike najljepšeg palog i pobunjenog anđela, upravo postao slikom Rogatog Boga, satirsko-faunovske kreature koja se još od početaka grčke mitologije smatra jednim od osnovnih prirodnih energija plodnosti¹⁹

U 12. i 13. stoljeću trubaduri ponovno oživljavaju neke aspekte Drevne religije, pišući pjesme Boginji pod krinkom plemenitih dama. U čast Marije, koja s vremenom preuzima mnoge aspekte drevne Boginje, izgrađene su veličanstvene katedrale, no vješticija umijeća proglašavana su herezom.

Ratovi, križarski ratovi, kuge i seljačke bune bjesne Europom nekoliko stoljeća, čime je bila poljuljana stabilnost srednjovjekovne Crkve, a feudalni se sustav počeo raspadati. Mesijanski pokreti (koji su bili usmjereni protiv monopola vladajuće klase, bogatstva i moći) i religijske pobune zapljusnuli su kršćanski svijet te Crkva više nije mogla mirno tolerirati protivnike. (Starhawk, 2000:11-12)

Tako polako dolazimo i do razvijenog srednjeg vijeka, u kojem crkveni oci zatvaraju u potpunosti znanstvenu dogmu u okvire svog skolastičkog nauka. Sve što postoji i treba i može postojati opisano je u Bibliji i knjigama crkvenih otaca. Sve što, pak, dolazi iz prirode i starih običaja, početo je bivati promatrano sa skepsom i kao Vražje djelo, devijacija od Boga i kršćanskog poretka stvari.

Crkva je svojim učenjem utjecala na pučku, tradicionalnu predodžbu o vješticama.

¹⁸ U starom Rimu, preimenovana u Dijanu

¹⁹ <http://www.matica.hr/hr/354/Na%20udaru%20malja/>

Tako u već spomenutim tradicionalno-narodnim vjerovanjima u vještice, sada možemo pronaći i neke nove elemente koji su ušli u pučko vjerovanje o vješticama utjecajem crkvenih učenja. Glavni element koji pronalazimo je prisutnost nečastivog, odnosno sporazum vještice i vraga, koji joj u zamjenu za njezinu dušu daje razne nadnaravne moći.

„Coprnjice su, naprotiv, s vražje strane, one čaraju i prodaju dušu vragu.“ (Stojanović u Bošković-Stulli, 1991:130).

„Teološke predodžbe, koje su narodnoj kulturi dugo bile strane (...) tijekom vremena su uslijed crkvene propagande putem propovijedi, ispovijedi i sl., kao i pod utjecajem sudskih procesa, ušle i u narodna vjerovanja. Predodžbe o vještičjoj sekti, orgijastičkim sabatima, savezništvu s đavлом, postaju punopravnim inventarom pučkog kognitivnog sustava.“ (Čiča, 2002:62).

Još neka od vjerovanja proizašla iz teološkog utjecaja su: da vještice imaju spolni odnos s vragom, da se vještice odriču Boga i primaju vražji pečat, da vade i jedu ljudska srca, ljudsko meso, jedu izmetine i druge odurne stvari, da održavaju sastanke na kojima je prisutan vrag, itd. (Bošković-Stulli, 1991:126-128, 132, 137, 142; Čiča, 2002:61-65; Dorđević, 1989:6, 20-28, 36-38, 41-42, 45; Jurišić u Michelet, 2004:282-283).

„Jeli Škvarić bilo je suđeno u Zagrebu god. 1699. Na mukama je priznala kako je postala vještica i odrekla se Boga te primila vražji pečat“ (Bošković-Stulli, 1991:127).

„U vještičjim su procesima mnoge žene bile optužene da magijskim načinom vade ljudska srca, osobito svojim najbližima, i da ih jedu ili jedu ljudsko meso...Vjerovalo se da vještica ošine dijete (djevojku, mladića) prutom i na tom prutu izvadi dječje srce, tako da dijete poslije umre. Vještice pojedu srce i zatim ga katkada izrigaju na ledinu, gdje izraste biljka, koja služi kao lijek.“ (Bošković-Stulli, 1991:137).

3. PODRIJETLO VJEROVANJA U VJEŠTICE

Različiti istraživači progona i vjerovanja u vještice donose različite teorije o tome tko su zapravo vještice i od kuda potječe vjerovanje u njih:

3.1. Vještice ne postoje

„Gdje su počeci vještice? Bez dvoumljenja tvrdim: »U vremenu zdvojnosti.« U dubokoj zdvojnosti što ju je stvorio svijet Crkve. Bez dvoumljenja tvrdim: »Vještica je njihov zločin.«“ (Michelet 2004:19)

Jedna od teorija je da vještice uopće ne postoje, barem ne u smislu da su zaista imale neke čudesne moći. Neki istraživači donose zaključak da su vještice izmišljotina mentalno poremećenih ljudi (koji su si umišljali da imaju čarobne moći) i Crkve (koja je pod torturom mučenja prisiljavala ljude da izmisle ili prihvate razna nedjela za koje su ih ispitivači sumnjičili). Također su došli do zaključka da su vješticama bile proglašavane i osobe koje se nisu uklapale u prihvaćene norme društva.

Joseph Hansen i Henry Charles Lea smatraju da „fantastična svjedočanstva o postojanju i zbivanjima oko vještičjih sastanaka, sotonistička djelatnost, optužbe i priznanja o seksualnim orgijama kao i ritualnim zločinima, imaju svoj izvor ili u uobrazilji neurotika ili ih treba pripisati užasnim okolnostima tortura pod kojima su izjave davane.“ (Čiča 2002:18)

Hugh Trevor Roper također smatra da je Crkva izmislila vještice. Točnije, fenomen vještica on vidi kao „posljedicu sustavne demonologije, što ju je Crkva iskonstruirala na temelju niza folklornih elemenata prisutnih širom Europe.“²⁰ Sadržaj svjedočanstava optuženih opisuje kao: fantazije planinskih seljaka, mentalne otpatke seljačke lakovjernosti i ženske histerije, nastranosti i praznovjerja, te poremećaje psihotičke naravi.

²⁰ Čiča, 2002:24

Prema Robertu Mandrou²¹, kod građanskog i plemićkog staleža, fenomen vještica manifestira se kao opsjednutost, bez obzira da li je riječ o manipulaciji ili neurozi.

Kod Gustava Henningsena i Briana P. Levacka, vješticama su proglašavane osobe koje odstupaju od normi svoga društva.

„Vještica obično nije bila stranac u svojoj zajednici, no teško da je bila i tipični seljanin. Starija i siromašnija od prosjeka, češće neudana nego udana, nije se držala normi ponašanja svoje zajednice ili svog spola. Svojim ponašanjem i riječima prkosila je suvremenim standardima poslušnosti i obiteljskog života i izokrenula je ideal dobre kršćanske supruge i majke. Mrzovoljna, opora i često ljuta na svoju tešku situaciju, privlačila je pažnju, neprijateljstvo, sumnju i strah. Ponekad je posjedovala fizičke karakteristike koje su je činile još drugačijom od prihvaćenih normi.“²²

„Nekolicina vještica je doduše bila imenovana pred crkvenim sudovima za zločine poput nedolaska u crkvu, nepoštivanja dana za odmor, psovanje, spolni odnos izvan braka, prostituciju, abortus, pa čak i preljub, dok su neke muške vještice bile osumnjičene, ako ne i formalno optužene, za homoseksualnost.“²³

Za Henningsena proganjanje vještica predstavlja primjer stvaranja mitova o pripadnicima izvanjskih zajednica, stvarnih ili izmišljenih. „Osobitost vještičjeg modela je da je grupa izmišljena, nitko joj ne pripada, ali se za osobe koje odstupaju od normi svoga društva prve sumnja da su članovi ove tajne zajednice, gdje su sve društvene vrijednosti izokrenute“ (Henningsen u Čiča, 2002:36)

²¹ Čiča, 2002:32

²² “The witch was usually not a foreigner or stranger in her community, but she was hardly a typical villager. Older and poorer than average, and more often than not unmarried, she did not adhere to the traditional behavioural standards of her community or of her sex. By her actions and her words she defied contemporary standards of docility and domesticity and inverted the ideal of the good Christian wife and mother. Cranky, acerbic and often angry about her plight, she attracted attention, hostility, suspicion and fear. Sometimes, but by no means always, she possessed physical characteristics that made her appear even more different from the norm.” (Levack, 1995:156)

²³ “A number of witches, however, had been named in ecclesiastical courts for such crimes as non-attendance at church, Sabbath-breaking, cursing, fornication, prostitution, abortion, and even adultery, while some male witches had been suspected, if not formally accused, of homosexuality.” (Levack, 1995:154)

3.2. Vještica kao liječnik

„U XIV. stoljeću Crkva izjavljuje da je vještica svaka žena koja se usudi liječiti a da nije učila, i da kao takva mora umrijeti.“ (Michelet, 2004:23)

Druga teorija je da su vješticama bile proglašene žene liječnice i iscjeliteljice, odnosno one koje su svojim znanjima i poznavanjem biljaka i njihovih svojstava spravljale razne napitke i masti za liječenje.

Vještica je bila prvi liječnik žene i svih onih koji do „pravog“ liječnika nisu mogli doći ili platiti mu. „Medicina srednjeg vijeka bavi se isključivo višim i čistim bićem – muškarcem, jer jedino on može postati svećenik i pred oltarom izigravati Boga. Žena brine za stoku; od stoke se počinje. Da li tko misli na djecu? Rijetko. Na ženu – nikad.“ (Michelet, 2004:88).

„Kada je spalio učene knjige stare medicine, latinske, židovske i arapske, veliki moćni doktor iz doba renesanse, Paracelsus, izjavio je da je sve naučio iz narodne medicine, od *dobrih žena*²⁴, pastira i krvnika;“ (Michelet, 2004:83)

Robert Mandrou smatra da seosku dimenziju fenomena vještica „treba sagledavati kroz motrište koje je ponudio Michelet: "Mesto žene u seoskom društvu, iscjeliteljska i društvena uloga veštice, ženska moć nasuprot muškoj prevlasti, naopaka misa na sabatu i tajno znanje žena, koje poznaju biljke, sve to sačinjava povezanu celinu (...)"“ (Mandrou u Čiča, 2002:32)

3.3. Vještice kao kult sotonskog podrijetla

„Tek od 19. i početka 20. stoljeća, neki znanstvenici su smatrali da je europsko vještičarenje dio Sotonske urote za rušenje kršćanstva“²⁵

Proučavajući izvještaje progonitelja u suđenjima vješticama, neki znanstvenici su došli do zaključka da su vještice bile dio kulta sotonskog podrijetla. Tako Montague

²⁴ To je pristojno ime koje su vješticama davali iz straha.

²⁵ “As late as the 19th and early 20th centuries, some scholars had postulated that European witchcraft was part of a Satanic plot to overthrow Christianity” http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-cult_hypothesis

Summers smatra da vješticiarstvo predstavlja pravi povijesni kult koji je u svom podrijetlu u potpunosti sotonski, na što nam ukazuje i njegovo viđenje vještice:

„Na sljedećim stranicama nastojao sam prikazati vješticu onakvom kakva doista je – zao žitelj; socijalna štetočina i parazit; privrženica odvratne i razvratne vjere, vješta u trovanju, ucjenjivanju, i drugim groznim zločinima; članica moćne tajne organizacije neprijateljske prema Crkvi i državi; bogohulnica u riječi i djelu, koja kontrolira seljane terorom i praznovjerjem; ponekad varalica i nadriliječnik; gazdarica bordela; izvršiteljica pobačaja; tamni savjetnik razvratnih dama i preljubničke gospode; poslanica poroka i nezamislive moralne izopačenosti, prosperirajući na nečistoći i prljavim strastima tog doba.“²⁶

Slično Summersu, engleski povjesničar C. L'Estrange Ewen, je napisao da vješticiarstvo nije paganizam, nego poluorganizirani sotonski kult, protivnik kršćanstva, sa stotinama tisuća sljedbenika diljem Europe, koji su se obvezali činiti zla djela. On doduše smatra da je ovaj kult izrastao iz kršćanstva, ali i prihvaćen od „poganskih kultova koji su željeli impresivnija zaklinjanja od bapskih čari“²⁷

Julio Caro Baroja vjeruje da je moguće da je bilo vještica koje su zaista štovale Sotonu ili demone. „Ne možemo a da ne prihvatimo da je krajem srednjeg veka i početkom nove ere postojala prava *demonolatrija*²⁸ u Evropi ili nešto njoj slično, s obzirom na mnoštvo dokumenata koji dokazuju njeno postojanje“ (Baroha [Baroja], 1979, I:215).

Mircea Eliade smatra da je moguće da su sotonistički kultovi postojali, ali samo kao pobuna protiv kršćanske crkve. „Što se sotonističkih elemenata tiče, možda su silom nametnuti tijekom istrage; no u slučaju da ih je doista bilo, moguće ih je razumjeti

²⁶ “In the following pages I have endeavoured to show the witch as she really was – an evil liver: a social pest and parasite: the devotee of a loathly and obscene creed: an adept at poisoning, blackmail, and other creeping crimes: a member of a powerful secret organisation inimical to Church and State: a blasphemer in word and deed, swaying the villagers by terror and superstition: a charlatan and a quack sometimes: a bawd: an abortionist: the dark counsellor of lewd court ladies and adulterous gallants: a minister to vice and inconceivable corruption, battenning upon the filth and foulest passions of the age.” (Summers, 1926:xiv)

²⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-cult_hypothesis

²⁸ Štovanje demona

kao "pobunu protiv kršćanskih institucija koje nisu uspjele 'spasiti' čovjeka, a naročito protiv rasapa Crkve i pokvarenosti svećenstva" (Eliade u Čiča, 2002:38-39)

3.4. Vještica kao ostatak pretkršćanskog kulta

„Vještičja je religija istinska, možda i najstarija postojeća religija na Zapadu. Njezino je podrijetlo puno starije od kršćanstva, židovstva, islama – starije od budizma i hinduizma i različito od svih tzv. velikih religija (...) svojim je duhom bliža tradiciji američkih starosjeditelja i arktičkom šamanizmu.“ (Starhawk, 2000:8)

Neki od znanstvenika koji su se bavili proučavanjem fenomena vještica iznijeli su nekoliko teorija o njihovom podrijetlu kao ostatku pretkršćanskih kultova: od agrarnih i ekstatičkih kultova do kulta Dijane. No svi oni se slažu da je moguće da su ta vjerovanja potekla od vjerovanja u još neko starije božanstvo.

„Folklor raznih zemalja pokazuje nam da je u Evropi bilo veoma rašireno verovanje u jedno staro božanstvo, zaštitnika veštica, i da se donekle održalo sve do naših dana ili do nedavno“ (Baroha [Baroja], 1979, I:216)

„Ono što su srednjovjekovni autori opisivali kao magiju, a što je postalo mahnitane vještice u četrnaestom, šesnaestom i sedamnaestom stoljeću, vuče podrijetlo iz nekih arhaičnih mitsko-obrednih scenarija što se mogu usporediti s ostacima talijanskih benandantija i rumunjske narodne kulture“ (Eliade u Čiča, 2002:38)

Carlo Ginzburg razlikuje dva različita i odvojena ekstatička kulta: onog noćne božice sa svojim ženskim sljedbenicama (koje spada u široki keltsko-mediteranski kontekst, a po temi uskrsnuća životinja iz kostiju, u još širi euroazijski okvir), i ovog muškaraca koji u ekstazi odlaze u raznim obličjima u kultne bitke za plodnost. *Benandanti* s obzirom na to da sadržavaju elemente oba kulta, granični su slučaj rasprostranjenja.

U svojoj knjizi *I Benandanti: Stregoneria e culti agrari tra Cinquecento e Seicento*²⁹ pokušao ispitati zbog čega je Inkvizicija progonila i osuđivala benandante kao vještice, pogotovo jer su benandanti i sami tvrdili da se bore protiv vještica. Po

²⁹ The Night Battles: Witchcraft and Agrarian Cults in the Sixteenth and Seventeenth Centuries

Ginzburgovoj interpretaciji dokaza, benandanti su bili „kult plodnosti“ čiji su članovi bili „branitelji žetve i plodnosti polja“. On nadalje tvrdi da je to samo jedan preživjeli dio puno šire europske tradicije vizionarskih iskustava koji je imao svoje korijene u pretkršćanskom razdoblju, te prepoznaje sličnosti sa vjеровanjima u livonske vukodlake. Benandanti, koji su uključivali i muškarce i žene, bile su osobe koje su vjerovalе da osiguravaju zaštitu svoje zajednice, te usjeva. Vjerovali su da se rađaju sa znakom koji ukazuje da će biti benandanti, tj. rađaju se sa posteljicom preko lica. Također su govorili da mogu napustiti svoje tijelo u obliku miša, mačke, zeca ili leptira. Muškarci su izjavljivali da lete u oblake i tamo se bore protiv vještica, da bi osigurali plodnost za svoju zajednicu³⁰, a žene „kad su napuštale svoja tijela putovale su na velike gozbe, gdje su plesale, jele i pile sa procesijom duhova, životinja i vila, i saznale tko će od seljana umrijeti u narednoj godini. Prema jednom iskazu, na gozbi je predsjedala žena, nadstojnica, koja je sjedila u sjaju na rubu zdenca. Carlo Ginzburg je usporedio ove skupove duhova sa drugim sličnim grupama koje su bile prijavljene drugdje u Italiji i Siciliji, na kojima je također predsjedao lik poput boginje koji je podučavao magiji i vraćanju.“³¹

Sličnosti sa ženskim benandantima Ginzburg pronalazi u ženskim verzijama ekstatičkih kultova koji štiju noćnu božicu (uz koju se često vezuje epitet „dobra“), te „kroz ekstazu, kao simboličku i privremenu smrt, sudionici ulaze u svijet dobrohotne božice koja daruje imetak, znanje i napredak.“³² Odazivaju se na njezin poziv, te noću lete velikim udaljenostima (često na leđima raznih životinja), i čije zapovijedi izvršavaju kao da je ona njihova gospodarica. „Imena kojim izvori označavaju lik te božice raznovrsne su provenijencije: iz folklora (Benzozia³³, Perchta³⁴, Holda³⁵, Abundia³⁶,

³⁰ <http://en.wikipedia.org/wiki/Benandanti>

³¹ “When they left their bodies they traveled to a great feast, where they danced, ate and drank with a procession of spirits, animals and faeries, and learned who amongst the villagers would die in the next year. In one account, this feast was presided over by a woman, "the abbess", who sat in splendour on the edge of a well. Carlo Ginzburg has compared these spirit assemblies with others reported by similar groups elsewhere in Italy and Sicily, which were also presided over by a goddess-figure who taught magic and divination.” <http://en.wikipedia.org/wiki/Benandanti>

³² Čiča, 2002:40

³³ „Ginzburg tumači da je vjerojatno riječ o iskrivljenju pod Bona Socia, "dobra prijateljica““ (Čiča, 2002:40)

Richella³⁷, Madona Oriente³⁸), rimske mitologije (Dijana), pisane tradicije (Herodia)³⁹ (Čiča, 2002:40).

Sličnosti s muškim benandatnima kao što su: a) periodične bitke, b) vodene u ekstazi, c) za plodnost, d) protiv vještica i vještaca ili (kao varijanta) protiv mrtvih, Ginzburg pronalazi kod: livonskih *vukodlaka*, hrvatskih *krsnika*, *moguta* i *negromanta*, bosansko-hercegovačkih i crnogorskih *zduhača*, mađarskih *táltosa*, osetskih *burkudzäutä* i *kurysdzäutä*.³⁹

Ginzburg postavlja vezu između kulta Benandanata i šamanizma baltičke i slavenske kulture. Kao rezultat rasprostranjenosti navodi zajedničko srednje euroazijsko

³⁴ Boginja u južno-njemačkom paganizmu. Ime joj znači svijetla. Često poistovjećivana s Holdom s kojom dijeli ulogu „gospodarice zvijeri“. Prema opisima, pojavljuje se u dva oblička; može se pojavljivati kao lijepa i svijetla poput snijega ili kao bijedna starica. <https://en.wikipedia.org/wiki/Perchta>

³⁵ Gospođa Holda, znana i kao gospođa Berchta, gospođa Perchta i štriga Holda, prema njemačkim legendama bila je zaštitnica poljoprivrede, ženskih obrta (pogotovo predenja), djece, te vođa divljeg lova. Također povezivana sa divljinom i divljači. Pojavljuje se u dva oblika: kao starica krivih zuba i nosa ili kao sjajna mlada djevojka obučena u bijelo poput snijega. U sjevernoj Njemačkoj opisana je kao vođa procesije mrtvih, što ukazuje na njenu dvojni ulogu kao zaštitnice duša koje dolaze i odlaze sa ovoga svijeta. Njezina povezanost sa svijetom duhova kroz magiju predenja i tkanja, povezuje ju sa vještičarenjem prema katoličkom njemačkom folkloru. Vjeruje se da jaše s vješticama na preslici (koja slični na metlu na kojoj su prema vjerovanjima jahale vještice). Holda je često poistovjećivana s Dijanom. Vjerovalo se da je predvodnica noćnih gozbi ili bitki u oblacima na kojima bi sudjelovale žene. Kršćanstvo je demonizira. <https://en.wikipedia.org/wiki/Holda>

³⁶ Također poznata pod imenom Kraljica Elphama. Opisivana kao privlačna i demonska. Može se pojaviti u mladom ili starom obličju, obučena u bijelo, jaše bijelog konja, a prate ju duhovi u ljudskom obličju, te zajedno plešu kad god im se prohtije. <https://en.wikipedia.org/wiki/Abundia#Nicnevin>

³⁷ Svjedočanstvo o dobroj božici i njezinim svečanostima u iskazu dviju žena iz Val di Fassa, koje su pripadale društvu dobre gospođe, Richelle, donosi Čiča: „Ona im je došla noću u jednopregu, u obličju dobro odjevene žene. Odvezla ih je na mjesto prepuno ljudi koji su plesali i veselili se.“ (Čiča, 2002:80)

³⁸ „Na sastancima je Oriente odgovarala na pitanja svojih sljedbenika, proricala budućnost i okultne događaje, učila ih o znanju o biljkama (*virtutes herbarum*), lijekovima protiv bolesti, kako pronaći izgubljene stvari i kako raščiniti čarolije.(...) Orijente je također sa svojim "društvom" obilazila razne kuće, ponajprije bogate, gdje su jeli i pili. One koje su bile dobro počišćene i uredne, Orijente bi blagoslivljala.“ (Ginzburg u Čiča, 2002:80)

³⁹ „Poredbeni materijal Ginzburg nalazi od Herodota, preko zapisnika srednjovjekovnih procesa do folklorističkih zapisa 19. i 20. stoljeća.“ (Čiča, 2002:43); <http://en.wikipedia.org/wiki/Benandanti>

podrijetlo, najvjerojatnije od prije 6000 godina, što po njemu objašnjava sličnosti kulta benandanata iz Furlanije sa dalekim slučajem dobronamjernih livonskih vukodlaka.⁴⁰

Gábor Klaniczay također je tvrdio da su benandanti bili dio šireg preživjelog pretkršćanskog obreda i ukazuje na preživjele vrlo slične običaje (koji se razlikuju imenom i manjim detaljima) na Balkanu, Mađarskoj i Rumunjskoj u istom vremenskom periodu.⁴¹

Na našim područjima sličnost s benandantima osim krsnika, ima i kult vilenica⁴². Ne treba osobito naglašavati sličnosti već navedenih kultova, koji su štovali noćnu božicu, s našim vilama, „o čijim se susretima s ljudima ponegdje izvještaji nastavljaju do u drugu polovinu 20. stoljeća. Usporedba pokazuje da se kult dalmatinskih vilenica uklapa u europski kontekst: to je kult ženskih bića nadljudskih svojstava, djelatelja znanja i obilja, s kojima je moguće imati prisne ili čak spolne odnose (u slučaju muških miljenika), koja pokazuju ambivalentnu prirodu kada ih čovjek povrijedi ali s kojima je moguće izmiriti se, koje imaju neke životinjske fizičke odlike što ne umanjuje njihovu ljepotu, te koje održavaju svoje sastanke radi razonode i uživanja.“ (Čiča, 2002:82)

Kao i benandanti, i vilenice su tvrdile da se bore protiv vještica (strega)⁴³, no „izložene nesumnjivom i dugotrajnom psihološkom, intelektualnom i emocionalnom, odnosno kulturnom pritisku, postojeće tradicijske predodžbe i sustavi [o vilama] doživljavaju bitnu preobrazbu.(...) S promjenama paradigme koju donosi učena kultura dio negativnosti, opasnosti i djelatnosti koje su se pripisivale vilama lako se prenosi na učenu projekciju vještice (pored činjenice da svjedočanstva o vilama, pa i ona pozitivna, sama po sebi iz kršćanske perspektive imaju negativnu interpretaciju).“ (Čiča, 2002:99)

„Krajem 19., početkom 20. stoljeća, talijanski su folkloristi – poput G. Marcottia, E. Fabris Ballavitisija, V. Ostermanna, A. Lazzarinia i G. Vidossia – koji su bili uključeni u studiju o Furlanskim oralnim tradicijama, zabilježili da je termin

⁴⁰ <http://en.wikipedia.org/wiki/Benandanti>

⁴¹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Benandanti>

⁴² Vilenice su bile posrednice između ljudi i vila. Vile su im prenosile svoje znanje, koje bi one tada koristile za pomaganje ljudima. (Čiča, 2002:83-86)

⁴³ Čiča, 2002:70

benandante postao sinonim sa terminom vještica, kao rezultat originalnog crkvenog progona benandanata.⁴⁴

Margaret Alice Murray iznosi teoriju prema kojoj su vještica nastale iz kulta Dijane.

„Ženski oblik imena, Dijana, nađen je u cijeloj Zapadnoj Europi kao ime ženskog božanstva ili vođe takozvanih vještica, i zbog toga sam tu prastaru religiju nazvala Dijaničkim kultom.“⁴⁵ Prema knjizi Margaret Murray, *The Witch-Cult in Western Europe*, vještičji kultovi su bili pretkršćanska religija bazirana na štovanju prirode, koju su kršćanski autoriteti prozvali vještičarstvom i progonili je. Murray tvrdi da se religija bazirala oko seksualnog polariteta kao ključne sile u prirodi, a to se iskazivalo u tome da su muškarci i žene prakticirali zajedno u ritualima. Tvrdila je da božanstvo vještica može poprimiti i muški i ženski oblik, te su bili viđeni kao rimska božanstva Dijana i Dijanus, te ga iz tog razloga naziva Dijaničkim kultom.⁴⁶

Dijana, u Rimskoj mitologiji, boginja divljih životinja i lova, poistovjećuje se sa grčkom boginjom Artemidom. Njezino ime proizlazi iz latinskih riječi *dium* (nebo) i *dius* (dnevna svjetlost). Kao i njena grčka inačica, ona je isto bila boginja domaćih životinja. Kao božanstvo plodnosti, žene su je prizivale da im pomogne u začeću i porodu. Iako možda izvorno šumska boginja, Dijanu su rano počeli poistovjećivati kao Artemidu. Vjerojatno nije postojala originalna veza između Dijane i mjeseca, no kasnije je preuzela Artemidine identifikacije sa Selenom (Lunom) i Hekatom, htoničkim (paklenim) božanstvom; stoga se ponekad u latinskoj književnosti koristi troformna karakterizacija.⁴⁷

⁴⁴ “In the late 19th and early 20th centuries, Italian folklorists – such as G. Marcotti, E. Fabris Bellavitis, V. Ostermann, A. Lazzarini and G. Vidossi – who were engaged in the study of Friulian oral traditions, noted that the term *benandante* had become synonymous with the term "witch", a result of the original Church persecutions of the *benandanti*.” <http://en.wikipedia.org/wiki/Benandanti>

⁴⁵ Originalan citat na engleskom: “The feminine form of the name, Diana, is found throughout Western Europe as the name of the female deity or leader of the so-called Witches, and it is for this reason that I have called this ancient religion the Dianic cult.” (Murray, 1921:12)

⁴⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-cult_hypothesis

⁴⁷ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/161524/Diana>

[http://en.wikipedia.org/wiki/Diana_\(mythology\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Diana_(mythology))

http://en.wikipedia.org/wiki/Cult_of_Diana

Artemida (grč. Ἄρτεμις)⁴⁸, u grčkoj religiji, boginja mjeseca, zvijeri, lova, vegetacije, zaštitnica djevojaka, te boginja poroda, poistovjećivana je sa rimskom boginjom Dijanom. Artemida je bila kćer Zeusa i Lete, te sestra blizanka Apolona. Među ruralnim stanovništvom, Artemida je bila omiljena boginja. Njezine karakteristike i funkcije varirale su od mjesta do mjesta, ali iza svih formi ležala je boginja divlje prirode, koja je plesala, obično praćena nimfama, u planinama, šumama i močvarama. Artemida utjelovljuje sportaški ideal, pa tako osim što je lovila divljač, također ju je i štitila, pogotovo mladu, od tuda i značaj u naslovu Gospodarica zvijeri. Štovanje Artemide vjerojatno je procvjetalo na Kreti ili na Grčkom kopnu u predantičkom dobu. Mnogi Artemidini lokalni kultovi su zadržali tragove drugih božanstava, često s grčkim imenima, sugerirajući da nakon što su je usvojili, Grci su poistovjećivali Artemidu sa svojim božanstvima. Plesovi djevojaka koji predstavljaju šumske nimfe (driade) bili su posebno uobičajeni u štovanju Artemide kao boginje kulta drveća, uloge posebno popularne na Peloponezu. Širom Peloponeza, imajući epitete kao *Limnaea* i *Limnatis*⁴⁹ (Djeva od jezera), Artemida je nadzirala vode i bogato divlje raslinje, posjećivano od strane nimfi iz bunara i izvora (najade). U dijelovima poluotoka njezini plesovi bili su divlji i pohotni.

Izvan peloponeza, Artemidina najpoznatija forma bila je kao Gospodarica životinja.

Česte priče o ljubavnim aferama Artemidinih nimfi, po nekima su zapravo originalno bile priče o boginji osobno. Pjesnici nakon Homera su naglašavali Artemidinu čednost i strast za lovom, plesom i glazbom, sjenovitim šumarcima i gradovima pravičnih ljudi. Gnjev Artemide je bio poslovičan, tako da su mitovi o njemu pripisivani divljoj prirodi neprijateljski nastrojenoj prema ljudima.⁵⁰

Dijana i Artemida često su poistovjećivane s još jednom boginjom, Hekatom. Hekata⁵¹ je smatrana jednom od drevnih boginja (moguće jedna od tračkih božanstava) iz vremena Titana. Vladala je na nebu, zemlji i moru. Darivala smrtnike, bogatstvom, pobjedom, mudrošću, dobrom srećom mornare i lovce, blagostanjem mlade, te stada

⁴⁸ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Artemida>

⁴⁹ Nastanjuje ili je rođena u jezeru ili močvari <http://www.mythindex.com/greek-mythology/L/Limnaea.html>

⁵⁰ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/36796/Artemis>

⁵¹ Pretpostavlja se da Hekate vuče značenje iz grčke riječi za volju. <http://en.wikipedia.org/wiki/Hecate>

stoke; no sve te blagoslove mogla je i uskratiti ukoliko ih smrtnici nisu zasluživali. Ove opsežne moći koje je Hekata posjedovala, vjerojatno su bile razlog zašto su je poistovjećivali sa nekoliko drugih božanstava. Zbog njezine uloge kao lovkinje i zaštitnice mladih često su je poistovjećivali s Artemidom. Opisivana je u svojstvu moćnog i strašnog božanstva koje vlada dušama pokojnika. Ona je boginja pročišćenja i ispaštanja. Također joj se pripisuje još jedna vrlo važna odlika koja potječe od pojma da je htonično božanstvo, a to je da je smatrana spektralnim bićem koje po noći iz podzemnog svijeta šalje sve vrste demona i strašnih fantoma, koji su podučavali magiju i vradžbine, koji su prebivali na križanjima putova, grobnicama i blizu krvi ubijenih osoba. Ona također luta sa dušama mrtvih, a njezin dolazak najavljuje cviljenje i zavijanje pasa. Zbog svega toga smatrana je i boginjom magije i čarolija, te je obično bila prikazivana s tri glave i bakljom u ruci kako stoji na križanjima i ulazima (vjerojatno kako bi tjerala zle duhove).⁵² Uloga koju je imala u zaštiti kod poroda, mogla je služiti kao razlog zašto su je štovale i prizivale žene koje su se bavile narodnom medicinom i upotrebom magičnog bilja.⁵³

U svim nabrojanim božanstvima možemo pronaći slične ili čak iste karakteristike noćne boginje koja se štovala u kultovima diljem Europe.

Starhawk (2000:9-11) iznosi teoriju prema kojoj vješticija religija započinje prije 35000 godina, kada je temperatura u Europi počela padati, a velike se ledene ploče polako povlačile prema jugu. Prvi šamani su svojim umijećima, odnosno bliskošću sa prirodnim silama, pomagali zajednici da preživi. „Svoje uvide nisu izražavali intelektualno već u slikama: Majke Boginje, One koja rađa i oživotvoruje sve postojeće; i Rogatog Boga⁵⁴, lovca i lovine, koji vječno prolazi vratima smrti da bi se život nastavio.“⁵⁵ Led se povukao. Neka plemena su slijedila bizone i sobove dalje na sjever, druga preko Aljaske prešla u Ameriku, a neka su ostala u Europi. Prerastanjem izoliranih naselja u sela, šamani i svećenice združuju snage i dijele znanje, te tako nastaju prvi koveni⁵⁶. Sela su prerasla u gradove, a religija se širila. Rasprostranjenjem

⁵² <http://www.mythindex.com/greek-mythology/H/Hecate.html>

⁵³ Matthews u Golden, 2006:479

⁵⁴ Rogati Bog ima mnogo imena, kao što je i mijenjao mnoga značenja kroz povijest: Dioniz, Pan, Cernunnos...

⁵⁵ Starhawk, 2000:9

⁵⁶ Grupe vještica. <http://en.wikipedia.org/wiki/Coven>

trgovine, dolazi do kontakta s tajnama Afrike i Zapadne Azije. Razvijaju se matematika, astronomija, muzika, poezija medicina i razumijevanje djelovanja ljudskog uma, paralelno s učenjima dubljih misterija. No, također se razvijaju i kulture koje su se posvetile ratnoj umjetnosti. Nakon brončanog doba, indoeuropljani u valovima osvajaju Europu, a „ratnički bogovi istjerali su Boginjin narod iz plodnih nizozemlja i krasnih hramova, na brežuljke i visoke planine gdje su poznati kao Sidhe, Picti ili Pixiji, vilinski narod.“⁵⁷ Ciklus Boginje i Pratitelja, koji je vladao 30,000 godina, promijenjen je da bi se prilagodio vrijednostima osvajačkih patrijarha. Tako se Boginja u Grčkoj „udala“ za nove bogove, a Kelti su na britanskim otocima usvojili mnoge značajke Drevne religije i uključili je u druidske misterije. Vilinski se narod bavio stočarstvom, živio na brežuljcima u kućama pokrivenim travom. „Kovene su vodile plemenske majke, nazvane „Kraljicama Elphama“, tj. Elflanda, zajedno sa svećenikom, Svetim Kraljem. (...) Druidske škole te poetske irske i velške škole sačuvala su mnoge drevne misterije.“⁵⁸ Kršćanstvo je isprva donijelo malo promjena. Seljački puk u pripovijesti o Kristu vidi samo novu inačicu drevne priče o Boginji Majci i njezinom božanskom djetetu koje se žrtvuje i preporađa. Koveni koji su čuvali znanje o suptilnim silama, nazvani su *Wicca* ili *Wicce* od anglosaksonske korijenske riječi koja znači „svinuti ili oblikovati“. Babice, iscjeliteljice, pjesnice i učiteljice bile su središnje figure svake zajednice.

Tek u 6. stoljeću, Crkva počinje prepoznavati Sotonu u Rogatom Bogu, a teoriju o kontinuitetu vještica srednjeg vijeka sa tim poganskim kultovima prvi iznosi srednjevjekovni tekst «*Canon Episcopi*».

⁵⁷ Starhawk, 2000:10

⁵⁸ Starhawk, 2000:11

4. SABAT

Prema Levacku (1995:38-41) vjerovanje da vještice sklapaju pakt s đavlom bilo je centralno vjerovanje među svećenstvom i sekularnom elitom novovjekovne Europe. Pojedinci koji su vjerovali u ovu ideju, također su došli na ideju koja je bila od iste, a na neki način i od veće važnosti. To je bilo vjerovanje da su vještice koje su sklapale pakt s đavlom također ga štovale kolektivno, te se upuštale u brojne bogohulne, nemoralne i razvratne obrede. Iako su ta dva vjerovanja (da vještice sklapaju pakt s đavlom i da sudjeluju u noćnim sastancima) blisko povezana u umovima članova učene elite, te dvije ideje ipak imaju različita izvorišta, a također nisu nužno povezane.

Pojam *sabat* potječe iz sredine 14. stoljeća, kada se prvi put pojavio u zapisima inkvizicije.⁵⁹ Prema Baroji (1979, I:149) „šabat“ se prvi put javlja između 1330. i 1340. godine na inkvizitorijalnim suđenjima u Francuskoj.

„Običan svet dao je ime *sinagoga* ovom tajanstvenom saboru, bez sumnje da bi ga na taj način uporedio sa okupljanjem drugih omrznutih i poznatih ljudi: Jevreja.“⁶⁰ Prema Baroji podrijetlo riječi *sabat* ne treba dovoditi u vezu s poganskim kultovima, kao npr. s kultom Dioniza *Sabacija*. Prema njemu podrijetlo vuče iz hebrejske riječi *Shabbath*⁶¹ (*šabat* – dan za odmor) „s obzirom na činjenicu da su u to vreme u Srednjem veku jevrejski rituali bili smatrani baš za kvintesenciju perverzije. Nazivati nešto »šabat« ili »sinagoga« značilo je unapred ga osuditi, uporediti ga s onim najgorim.“ (Baroha [Baroja], 1979, I:154-155)

Sabat je često opisivao kao parodija ispravnog očitovanja vjere. Može biti malen skup od svega nekoliko tuceta ljudi ili velik od nekoliko tisuća. Njime uglavnom predsjeda vrag, često u obliku jarca s velikim rogovima. Ti skupovi su često bili gozbe na kojima su uzvanici plesali, te su se odvijale orgije sa vragom, njegovim demonima, te sudionicima skupa. Često se opisivalo da orgije uključuju incestuozne seksualne odnose. Sudionici su morali prijaviti zle stvari koje su učinili od posljednjeg sastanka. Vješticama su davani razni prašci i masti koji bi im pomagali u trovanju ljudi, životinja

⁵⁹ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/646097/witches-sabbath>

⁶⁰ Baroha [Baroja], 1979, I:154-155; Pearl u Golden, 2006:988

⁶¹ također i http://en.wikipedia.org/wiki/Witches%27_Sabbath

i usjeva, a te supstance su se navodno proizvodile iz leševa ubijene djece za tu svrhu. Nakon što skup završi, svi bi se vratili svojim kućama istim načinom na koji su i došli, a njihov izostanak ne bi bio primijećen. Sve što se zna o sabatu došlo je u potpunosti iz iskaza danih državnim i vjerskim dužnosnicima, koja su dobivena uglavnom mučenjem. Nema dokaza koji potkrepljuju da se sabat uistinu odvijao, no vjerovanje u njega bilo je rašireno u svim instancama društva.⁶²

Prema Levacku (1995:39-40) vjerovanje u Sabat ima i opći psihološki i specifični povijesni izvor. Psihološki korijeni, koji su najblaže rečeno, neadekvatno shvaćeni, su oni koji proizvode fantazije o nehumanim i nemoralnim aktivnostima u mnogim različitim društvima. Poznato je da svaka kultura generira mitove o osobama koje ponekad posjeduju jedinstvene moći ili fizičke karakteristike koje izokreću moralne i vjerske vrijednosti društva i iz tog razloga predstavljaju prijetnju tom društvu. Određene vrijednosti koje ti ljudi navodno izokreću će varirati u skladu s vrijednostima svakog pojedinog društva, no pošto sva društva dijele neke slične moralne vrijednosti, tako će i te nemoralne radnje posjedovati neke zajedničke značajke, kao što su na primjer ples potpuno nagih ljudi ili kanibalističko čedomorstvo, a i jedno i drugo možemo naći u opisima sabata.

Europski opis anti-društva koji se prikazuje u priznanjima vještica, razvili su redovnici u 11. i 12. stoljeću. Ti redovnici su namjerno konstruirali sliku anti-ljudskog heretičkog društva, kako bi spriječili rast katarizma i valdenizma i potaknuli njihovu supresiju, jer su ih smatrali heretičkim pokretima. Svećenstvo je krajem 12. i početkom 13. stoljeća konstruiralo stereotipe heretika kao tajnih, noćnih, seksualno promiskuitetnih štovatelja vraga.⁶³

Krajem 14. i prvom polovinom 15. stoljeća kristaliziraju se „glavni elementi sabata: predodžba o grupama muškaraca i žena što prakticiraju neku novu vrstu čarobnjaštva pod okriljem Sotone, provodeći seksualne orgije i moreći djecu. Ali neki elementi klasičnog sabata još nisu u potpunosti uključeni. Nedostaje predodžba o životinjskim metamorfozama vještica i letu na noćna okupljanja. Kako će daljnja analiza pokazati, izvor tim elementima treba tražiti upravo u tradicijskoj, folklornoj

⁶² Baroha [Baroja], 1979, I:149-150; Bošković-Stulli, 1991:126-137; Đorđević, 1989:32-37; Pearl u Golden, 2006:987-988; Michelet, 2004:95-108

⁶³ Levack, 1995:40-41

kulturi. (...) Počevši od poznatog *Canon Episcopi*, preko rijetkih dokumenata iznimne etnografske važnosti, pa do dokumenata raznih koncila u 13. i 14. stoljeću, spominje se pojava da se izvjesne "bezbožne" žene noću odazivaju na poziv božice s kojom potom lete velikim udaljenostima (često na leđima raznih životinja), i čije zapovijedi izvršavaju kao da je ona njihova gospodarica. Imena kojim izvori označavaju lik te božice raznovrsne su provenijencije: iz folklora (Benzozia, Perchta, Holda, Abundia, Richella, Madona Oriente), rimske mitologije (Dijana), pisane tradicije (Herodia).⁶⁴

Pearl⁶⁵ smatra da iako su izvori o podrijetlu sabata nejasni i kompleksni, koncept sabata je baziran, barem djelomično, na nekim vrlo starim vjerovanjima koja su bila raširena po Europi za vrijeme migracije Kelta, ako ne i ranije. U mnogim dijelovima Europe, ljudi su pričali o noćnim letovima u društvu boginje. Noćni letovi obično su se odvijali dok su ti ljudi bili u nesvjesnom stanju, poput sna ili transa. Često su noćni letači putovali ili bili posjećeni od duša umrlih ili vilinskih ljudi, koji bi svirali, plesali i gostili se. U tim ranijim susretima, cilj putovanja bio je blagotvoran. Sami sebe bi opisivali kao borcima protiv zla i braniteljima plodnosti. Susreti su često uključivali borbe protiv vraga ili zlotvora i ljudi koji su preuzimali životinjski oblik. Prisutnost tih drevnih pučkih vjerovanja zaokupila je pozornost vjerskih dužnosnika u ranom srednjem vijeku, kada je Crkva radila na zadobivanju monopola na pristup natprirodnom. *Canon Episcopi* smatra da su ta vjerovanja produkt fantazije ili snova inspiriranih Sotonom. Canon je osuđivao vjerovanje da su ti snovi stvarni. U narednim stoljećima crkveni službenici su stavljali naglasak na zlo i ulogu đavla kao neprijatelja Boga i ljudskog roda. Brojna popularna krivovjerja su opisana kao nadahnuta đavlom u njegovom trudu da potkopa Božje djelo. Ova percepcija je postala još prihvaćenija u 14. st., kada su ekonomska kriza, ratovi i demografska katastrofa Crne Smrti poharale Europu. U ovakvoj atmosferi straha, gubavci, židovi, heretici i vještice označeni su kao đavolji agenti i prijetilo im je istrebljenje.

Sudionici sabata bili su transportirani na mjesto sastanka, ponekad daleko od njihovih domova. Prema Đorđeviću (1989:29-34), koji je istraživao običaje i vjerovanja vezana za vještice na našim područjima, vjeruje se da se sastanci vještica održavaju

⁶⁴ Čiča, 2002:39-40

⁶⁵ Pearl u Golden, 2006:988

obično na udaljenim mjestima, pod drvetom oraha ili kruške, na raskršćima ili guvnu, te na njih lete i to vrlo brzo, a dok lete u zraku je strašna oluja, zviždanje i buka.

Da bi mogle poletjeti namažu se vještičjom masti ispod pazuha, po tabanima ili čak po cijelom tijelu, sjednu na vratilo i polete izgovarajući neke od magičnih riječi: „Ni o trn, ni o grm, već na pometno guvno!“, „Ni o kladu, ni o panj; ni o drvo, ni o kamen, ni o krušku Todorovu!“, „Ni o drvo, ni o kamen, neg' (odredi koje god mjesto)!“, „Ni iznad puta, ni ispod puta, ni o kam, ni o drvo, no uprav putem u Vidovo polje, pod orah!“. Najčešće riječi koje se spominju su: „Ni o kamen, ni o drvo“.⁶⁶

Prema Baroji (1979, I:149-150), tuluške vještice iz 14. st. u svojim izjavama o sabatu govore kako se on uvijek održava noću između petka i subote, čas na jednom, čas na drugom mjestu. Tamo su se davale Sotoni, te u društvu drugih svetogrđnih muškaraca i žena se prepuštale svim vrstama prijestupa koji izazivaju grozu.

Neka poznata mjesta za koja se govorilo da se tamo održavaju sabati bila su: Puglia, Carignano, Benevento i San Colombano al Lambro u Italiji, Puy-de-Dôme i Saverne u Francuskoj, Brocken i Schwarzwald u Njemačkoj, Łysa Góra u Poljskoj, Stonehenge u Engleskoj, Harsány u Mađarskoj, te kod nas Klek, Medvednica i Okić.⁶⁷

Sabati su se uglavnom odvijali noću⁶⁸, no ne postoji dogovor među autorima koji se odnosi na datume kada se slavio sabat. Neki od datuma koji se češće spominju su: 1. ili 2. veljače, 30. travanj na 1. svibanj (poznato i kao Valpurgina noć), 1. kolovoz (još nazvan i Lammas), 30. listopad do 1. studeni (Halloween ili Noć Vještica), te Uskrs i Božić.⁶⁹ Moderni sabati koje slave mnogi Wiccani i Neo-pogani su: *Imbolc* (02.02.), *Ostara* (proljetna ravnodnevica), *Beltane* (01.05.), *Litha* (ljetni solsticij), *Lammas* (01.08.), *Mabon* (jesenska ravnodnevica), *Samhain* (31.10.), *Yule* (zimski solsticij).⁷⁰

„Sastanci su gotovo uvijek noću, a posjetitelji sabata gotovo uvijek izgledaju kao da spavaju. Na skup su putovali ili leteći ili su hodali, iako se čini da je let bio

⁶⁶ Bošković-Stulli, 1991:134, 142; Đorđević, 1989:30-32

⁶⁷ Bošković-Stulli, 1991:126,135; Đorđević, 1989:29; Jurišić u Michelet, 2004:283;

http://en.wikipedia.org/wiki/Witches%27_Sabbath

⁶⁸ Bošković-Stulli; 1991:134, 150; Pearl u Golden, 2006:987; Michelet, 2004:98-99

⁶⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Witches%27_Sabbath

⁷⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Witches%27_Sabbath

preferirana opcija. Obično su vještice jahale na predmetima poput štapa ili metle, ili na životinjama, često na kozi.⁷¹

„Vjerovanje da vještice mogu letjeti ima puno popularnije podrijetlo od vjerovanja da su sklapale ugovor s đavlom ili sudjelovale u noćnim skupovima.“⁷²

Postoje dva popularna vjerovanja vezana za ovu ideju. Prvo je bilo vjerovanje koje možemo slijediti do klasičnih vremena, da su se žene mogle transformirati u kukuvije ili štrige⁷³ koje bi proždirale malu djecu. Drugo vjerovanje je da su žene noću odlazile na jahanje, koje se ponekad zvalo *divlji lov*, sa Dijanom, rimskom božicom plodnosti koju su povezivali sa mjesecom i noći i koja je često bila poistovjećivana sa Hekatom, božicom podzemlja i magije, te Holdom⁷⁴ i Perchtom. Ova vjerovanja bila su toliko raširena među običnim pukom Europe, da su neke žene doista vjerovale da lete noću kao štrige ili da se pridružuju nadnaravnoj kraljici u njezinim noćnim lutanjima. Kada je učena elita prihvatila realnost tih aktivnosti, ove žene su već bile optuživane za vještičarenje. „Do 14. st., doduše, učeni ljudi smatrali su takva vjerovanja kao iluziju uzrokovanu od strane đavla. Pošto je Crkva oduvijek tvrdila da su Dijana i ostali poganski bogovi, posebice htonični ili bogovi plodnosti, zapravo bili demoni, bilo je jedino prirodno da se cijeli prizor dama koje jašu s Dijanom gledao kao đavolje djelo.“⁷⁵ Najbolji primjer toga je *Canon Episcopi*.⁷⁶

⁷¹ “The meetings were almost always at night, and the Sabbat-goers usually appeared to be asleep. They traveled to the meeting either by flying or by walking, though flight seemed to be the preferred option. Often, the witches rode on an object such as a stick or a broom or on an animal, often a goat.” (Pearl u Golden, 2006:987)

⁷² “The belief that witches could fly had much more distinctly popular origins than the belief that they made pacts with the Devil or participated in nocturnal assemblies.” (Levack, 1995:44)

⁷³ *Strigae* je postala jedna od mnogih latinskih riječi za vješticu

⁷⁴ Za Holdu se vjerovalo da vodi bijesne horde prerano umrlih kroz nebo, no kad je išla na noćna putovanja po zemlji, uvijek je služila u dobrotvorne svrhe. U Francuskoj i Italiji ovo vjerovanje je uzelo formu vjerovanja u *dame noći* (*the ladies of the night*). (Levack, 1995:45)

⁷⁵ “Until the fourteenth century, however, educated men viewed all such beliefs as illusions caused by the Devil. Since the Church had always claimed that Diana and the other pagan gods, especially the chthonic or fertility gods, were in fact demons, it was only natural that the whole spectacle of ladies riding out with Diana should have been viewed as the work of the Devil.” (Levack, 1995:45)

⁷⁶ Levack, 1995:46

Ponekad su se vještice opisivale da jašu na zvijerima u maniri Dijaninih sljedbenika, a ponekad da jašu na štapovima. Manje često da jašu na vilama ili trozupcima, simbolom često povezivanih s đavlom.⁷⁷ Od svih vještičkih načina transporta po zraku, najčešći je bio onaj na metli.

„Metla je primarno simbol ženskog spola, a njezina upotreba u fantazijama o vještičjem sabatu mogla je tako reflektirati ništa više nego nadmoć ženskih vještica. U tom smislu metla služi jednaku simboličnu funkciju kao i preslica, koja se također povremeno pojavljuje u opisima vještičarenja. Metla je, doduše, mogla imati dodatno značenje, u tome što je često korištena u obredima plodnosti, što sugerira povezanost s drevnim poganskim božicama. Zadrje, ali ne i nevažno, metla je služila i kao falusni simbol, te je stoga bila prikladna u scenama koje su obilovale seksualnošću.“⁷⁸

Ponekad su vještice opisivane da lete bez ikakve potpore. U nekim od tih slučajeva prijavljeno je da su se namazale mastima za letenje. Podiglo se i pitanje da li su te masti sadržavale halucinogene tvari zbog kojih su vještice mislile da prelaze ogromne udaljenosti, pa čak i mislile da pohađaju sabat. Pokusi u 20. st. pokazali su da neki od sastojaka u receptima za masti sadrže atropine i druge otrove, koji kad ih se utrlja u kožu, mogu izazvati uzbuđenje, halucinacije i snove koji se čine stvarnima. No i to se treba uzeti sa zadržkom pošto su vještice masti uglavnom nanosile na štap ili metlu, a ne direktno sebi na kožu. Također mnogi od najranijih recepata za masti za letenje, iz 15. st., sadrže uglavnom neopasne sastojke poput krvi šišmiša i čađi.⁷⁹

Do kraja 16. i početkom 17. stoljeća, sabat je postao središnji dio u optužbama za vještičarenje. Iskazi tisuća ljudi diljem Europe, potvrđivala su postojanje noćnih okupljanja.

⁷⁷ Preuzet od Posejdona, odnosno Neptuna

⁷⁸ “The broom is primarily a symbol of the female sex, and its use in the fantasy of the witches’ Sabbath might therefore reflect nothing more than the preponderance of female witches. In this sense the broom serves the same symbolic function as the distaff, which also appears occasionally in descriptions of witchcraft. The broom might have had added significance, however, in that it is often used in fertility rites, thus suggesting associations with ancient pagan goddesses. Last but not least, the broom served as a phallic symbol and therefore was appropriate in a scene that was suffused with sexuality.” (Levack, 1995:48)

⁷⁹ Levack, 1995:48-49

Sabat je igrao ulogu u suđenjima za vještičarenje u cijeloj kontinentalnoj Europi. Pošto je bilo teško naći čvrste dokaze za upotrebu čini i otrova za počinjene zločine, optužbe za sudjelovanje na sabatu nudile su alternativni način sucima za procesuiranje vještica. Stav suda u ovom načinu svjedočenja bio je presudan u odlučivanju koliko vještica će biti optuženo u određenom trenutku. Ukoliko su sudski službenici uzimali iskaz ozbiljno te koristili mučenje kao metodu dobivanja priznanja i novih optužbi, mreža je mogla biti široko bačena, kao što se to dogodilo u mnogim mjestima, posebice Njemačkoj. Mnogo puta suci su bili zainteresiraniji za nova imena, nego za detalje sabata.⁸⁰

Levack (1995:39) vjeruje da bi bez vjerovanja u sabat, sudski procesi u europskom progonu vještica bili mnogo manji.

„Sabat pruža poučan primjer kompleksnog odnosa između pučke i učene kulture u novovjekovnoj Europi. Ideje koje su se pojavile iz široko rasprostranjenih drevnih folklornih korijena, bile su bar djelomično integrirane u učenu kulturu do 1430-ih. Tijekom Reformacije, takva mišljenja su videna kao dokaz za postojanje dijabolične, heretične sekte vještica od strane svih ispovijesti. Kroz publikacije, propovijedi i suđenja, takvi koncepti su proželi svijest ljudi svih društvenih slojeva, na različite načine. Kada adolescenti, pa čak i djeca, priznaju pohađanje sabata i daju potpuni iskaz svog iskustva, takva mišljenja su potvrđena, a trud za istrebljenje vještica je bio opravdan.“⁸¹

⁸⁰ Golden, 2006:990

⁸¹ “The Sabbath offers an instructive example of the complex relationship between popular and elite culture in early modern Europe. Ideas that emerged from widely diffused ancient folkloric roots had been at least partially integrated into elite culture by the 1430s. During the Reformation, these views were seen as proof for the existence of a diabolical, heretical sect of witches by all confessions. Through publication, preaching, and trials, such concepts permeated the consciousness of people at all levels of society in different ways. When adolescents and even children confessed to attending Sabbats and gave full accounts of their experiences, such views were confirmed, and the efforts to exterminate witches were justified.” (Pearl u Golden, 2006:991)

5. INKVIZICIJA

U progonima vještica i heretika, svoju ulogu imala je i inkvizicija. Riječ inkvizicija⁸², koja potječe od latinske riječi *inquisitio* – traženje/istraga, naziv je za niz originalno crkvenih pravosudnih institucija od 12. stoljeća do Napoleonskih ratova na prostoru Zapadne Europe. Postojalo je nekoliko inkvizicija, a utemeljivane su s ciljem borbe protiv hereze, ali u kasnijim stoljećima nadležnost im je proširena.

Oko 12. stoljeća razna vjerovanja, koja je Katolička crkva proglasila herezama, sve više su se širila Zapadnom Europom, a ponajviše dualizam.⁸³ Samim svojim postojanjem ovakva su vjerovanja ugrožavala vlast Katoličke crkve i feudalnih vladara⁸⁴ čiju je vlast Crkva sakralizirala krunidbom kraljeva i proglašavanjem monarhijskog feudalnog uređenja utemeljenima na Božanskom autoritetu. Stoga papa Lucije III. i car Fridrik I. Barbarosa dekretom *Ad abolendam* 1184. g. osnivaju *Biskupsku inkviziciju*, tj. daju biskupima ovlasti da u svojim biskupijama imenuju svećenika (inkvizitora) koji će pokretati postupke protiv „heretika“.

Inkvizicija kakvu je poznajemo, nije postojala sve do 1231. godine kada je papa Gregor IX. osnovao *Papinsku inkviziciju* i postavio je na mjesto izvršnog suda u službi pape. U početku su inkviziciju činili izabrani ljudi iz redova franjevac i dominikanaca, te je njeno djelo prvotno bilo slabo i ograničeno. No s vremenom su dobili na moći s obzirom da su mogli ekskomunicirati svakoga, a odgovarali su samo papi i bili su iznad svjetovnih zakona. Ova institucija prvi put u srednjem vijeku donosi jasna pravila sudskog postupka dobrim dijelom preuzeta iz rimskog prava.

Lošim glasinama o inkvizicijama pridonijeli su različiti uzroci: mogućnost pokretanja postupka od inkvizitora, mučenje i česta kršenja samih pravila o zabrani

⁸² <http://hr.wikipedia.org/wiki/Inkvizicija>

⁸³ „Religiozni nauk o dva principa, dvije sile, koje se od iskona bore za prevlast i konačnu pobjedu u svijetu. (...) Primijenjen ne samo na prirodu i životne manifestacije, nego i na društvene – klasne i ekonomske – odnose, dualizam manihejskog tipa osobito se snažno izrazio u reformnim „heretičkim“ pokretima između 9. i 13. stoljeća (bugarski i bosanski bogumili, patareni, katari, albigenesi, valdenzi itd.)“ [http://hr.wikipedia.org/wiki/Dualizam_\(religija\)](http://hr.wikipedia.org/wiki/Dualizam_(religija))

⁸⁴ Levack, 1995:167-171, 232

mučenja u slučaju nepostojanja dokaza, kao i kršenje propisa o isključivo jednokratnom mučenju⁸⁵, apsurdnost određenih optužbi (pogotovo kad je riječ o vještičarenju), progon ljudi s drugačijim vjerskim uvjerenjima („heretika“), razne zloupotrebe u postupcima itd.

Sud inkvizicije je bio utemeljen tako da optuženi mora dokazati svoju nevinost, a postupak pred inkvizitorom je mogao pokrenuti bilo tko tužbom, ali i sam inkvizitor na temelju vlastite istrage. Iako se po propisima rezultati te istrage nisu smjeli koristiti kao dokazni materijal, te je optuženi trebao biti oslobođen ako nije bilo drugih dokaza, što se u praksi baš i nije provodilo. Nepravednom suđenju je doprinosilo i to što je inkvizitor bio tužitelj i sudac, a svaka optužba ili kleveta smatrana dokazom. Sposobnost odvjetnika da brani heretika, bila je ograničena. Dokazni materijal, kao i optužbe, optuženiku nisu bile dostupne. Iako je on bio pozvan da prizna, nije znao što bi trebao priznati, a imena navodnih svjedoka bila su tajna. Poricanje krivnje često je korišteno kao dokaz protiv tuženog, odnosno tužene. Inkvizicija je pružila široke mogućnosti za osvete neprijateljstva, spletke, podlosti, pokvarenosti i drugih zala, a naročiti poticaj za "istragu" protiv "heretika" bila je njegova imovina. Papa Inocent III. donio je odluku da se imovina optuženog heretika proda, te da dio novca od prodaje imovine ide tužitelju, dio sudu, a dio uloži u izgradnju zatvora.⁸⁶

„Crkva je sucu i tužitelju davala pravo zapljene imovine vještaca. Svuda gdje je kanonsko pravo ostalo na snazi, suđenja za vračarstvo su mnogobrojna i svećenstvu donose bogatstvo.“⁸⁷ Prijave su bile anonimne i optuženi nije znao tko ga je prijavio. To je bila najviše kritizirana točka od strane protivnika inkvizicije. Lažne prijave su u praksi bile česte, kao rezultat ljubomore i pohlepe. Inkvizicija je širila strah i nepovjerenje među susjedima, i optužbe među članovima obitelji nisu bile rijetke.

1252. godine papa Inocent IV. odobrio je mučenje kao metodu da bi se od zatvorenika iznudilo priznanje, „što se tada naveliko koristilo u „svjetovnom“ sudstvu koje su također nadzirali crkveni predstavnici i koje je bilo utemeljeno na religijskim temeljima i monarhijskom i feudalnom autoritetu sakraliziranom od strane Katoličke

⁸⁵ Levack, 1995:79-82

⁸⁶ Dinzelbacher u Golden, 2006:555

⁸⁷ Michelet, 2004:129

crkve.⁸⁸

Mučenje se smjelo koristiti samo jednom i samo ako su već prethodno postojali dokazi krivnje (prema tadašnjem shvaćanju ni jedan dokaz osim priznanja nije bio dovoljno jak da bi se nekoga osudilo), no ako optuženi nije priznao zločin na mučenju, morao je biti oslobođen unatoč protivnim dokazima. I glede mučenja je bilo zloupotrebe, pa se primjerice druga tura mučenja proglašavala nastavkom prve, pa tako formalno ne bi bilo prekršeno pravilo o samo jednom mučenju. Kada bi presuda bila donesena, odvijao se takozvani *auto da fe - čin vjere*. Auto-da-fé⁸⁹ bio je bio zadnji korak inkvizicijskog procesa. Uključivao je misu, molitvu, javnu procesiju optuženih, te čitanje njihovih presuda. Obred bi se obično odvijao na javnim trgovima ili šetalištima i trajao je nekoliko sati, a nazočili su mu i crkveni i svjetovni dužnosnici. Održavalo bi se cijelonoćno bdijenje koje je završavalo misom u svitanje. Tada započinje svečanost javne pokore sa procesijom zatvorenika. Zatvorenici obično nisu znali kakav je bio ishod njihovog suđenja ili kazne. Bili bi odvedeni izvan gradskih zidina na mjesto spaljivanja. Tamo im se pročitala presuda. Zatvorenici koji su bili oslobođeni i oni koji su dobili uvjetne kazne pali bi na koljena u znak zahvalnosti, a oni osuđeni bili bi kažnjeni. Najgora kazna bilo je spaljivanje, a pošto je spaljivanje bilo puno dojmljivije od pokore koja mu je prethodila, u popularnoj uporabi termina auto-da-fé dobio je značenje kazne više nego pokore.

Poznato je da su inkvizitori koristili priručnike vezane za razne procedure o prepoznavanju vještica, ispitivanju osumnjičenih, mučenju, itd. Jedan od važnijih takvih priručnika bio je *Directorium Inquisitorum*⁹⁰, kojeg je 1376. godine napisao Nicholas Eymerich. U njemu je definirao vješticarstvo, te iznosi svoje mišljenje kako je čarobnjaštvo jedna forma hereze. U njemu također opisuje načine otkrivanja vještica, razne zabranjene magijske rituale, te načine na koje izvući priznanje, što je uključivalo psihološku manipulaciju kao i torturu. On je bio prvi inkvizitor koji je uspio zaobići crkvenu zabranu o mučenju osumnjičenog dvaput, koristio bi zasebnu instancu mučenja, za svaku zasebnu optužbu za herezu. *Directorium Inquisitorum* postao je glavni priručnik procedura, koji je koristila Španjolska inkvizicija sve do 17. stoljeća.

⁸⁸ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Inkvizicija>

⁸⁹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Auto-da-fé>

⁹⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Directorium_Inquisitorum

*Španjolsku inkviziciju*⁹¹ 1478. godine osnivaju Ferdinand II. Aragonski i Izabela I. Kastiljska uz dozvolu pape Siksta IV. Uloga joj je bila obrana katolicizma u zemljama španjolske krune nakon Rekonkviste. U Španjolskoj su tada zajedno s kršćanima živjeli židovi i muslimani koji su zajedno sa kršćanskim „hereticima“ također bili predmetom postupaka inkvizicije. Vremenom se nadležnost Španjolske inkvizicije proširila i na neke svjetovne prijestupe kao što su bigamija i lov na vještice. Španjolska inkvizicija kao kraljeva institucija je često služila kao sredstvo političkih igri. Nije bila toliko okrutna koliko joj se to kasnije pripisivalo, barem što se tiče smrtnih osuda vještica. Kasnija istraživanja pokazala su kako je u zemljama gdje je inkvizicija provodila istrage (Španjolska, Portugal i Italija) bilo manje smrtnih osuda nego u onima gdje je istraga bila u rukama svjetovnih sudova (Švicarska, Njemačka, Francuska, itd.). Oni su prvenstveno htjeli da osumnjičeni priznaju svoj zločin, te se pokaju za njega i „pomire“ sa Crkvom, što ne znači da ih svejedno ne bi kaznili. Kada bi inkvizicija došla u neki grad, prvi korak bio je *Edikt milosti*. Nakon nedjeljne mise, inkvizitori bi pročitali edikt u kojem bi objasnili što je hereza i pozvali građane da priznaju pred Inkvizicijom. Oni koji bi došli i sami priznali u toku *perioda milosti* (trajao je između 30 i 40 dana), obično im je ponuđena pomirba s Crkvom, te su prolazili s lakšim kaznama, zbog čega je i nazvan Edikt milosti. No nakon 1500., to se mijenja te je Edikt milosti zamijenjen *Ediktom vjere*, koji je izostavljao *period milosti*, te je umjesto toga poticao osuđivanje drugih.⁹² Svatko je mogao biti optužen da je vještica. Starije žene, čiji je jedini grijeh bio nedostatak ljepote, lijepe mlade žene koje su privlačile pažnju muškaraca, uspješni muškarci i žene koji su podigli status, ali i zavist susjeda. Trebam napomenuti još jednu stvar. Zašto je većina vještica bila ženskog spola (iako je bilo i vještaca, ali znatno manje)? Prije svega vjerovanje je Crkve da je žena biće koje je stvoreno da bude podređeno muškarcu jer je njena osnovna svrha rađanje i briga za potomstvo. Žena takva, labilna i pokorljiva, lako će biti zavedena od Sotone, koji će je će je nagovoriti na opačine, a ona će se pokoravati svim njegovim zahtjevima i idejama, jednako kako se prije pokoravala zapovijedima i idejama svoga muža, oca, brata... Inkvizitori su iznuđivali priznanje okrivljenog torturom. Kazne su bile razne, od novčanih do bičevanja, izгона, dugotrajnog zatvora ili bi bili poslani na galiju, a imovina bi im bila

⁹¹ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Inkvizicija> , http://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_Inquisition

⁹² http://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_Inquisition

zapljenjena. U slučaju da je izrečena smrtna kazna, inkvizicija bi osuđenog predavala svjetovnim vlastima koji bi zatim izvršili kaznu.

No nisu se svi držali propisa, pa čak i dobar dio inkvizitora (pogotovo u provincijama)⁹³. Jedan od njih bio je dominikanski inkvizitor Heinrich Kramer.⁹⁴ On je bio uvjeren da su vještice dio velike urote protiv kršćanskog društva i da vještice moraju biti iskorijenjene, prema božanskom i svjetovnom zakonu, svim mogućim sredstvima. Koristeći svoj autoritet i iskustvo, pozvao je na nužnost kampanje za istrebljenje vješticiarstva. Rezultat toga bio je *Malleus Maleficarum*⁹⁵ – *Malj za vještice*. Knjiga je izdana 1486. godine, sastoji se od uvoda i tri dijela. U uvodu knjige donosi se tekst bule *Summis desiderantes affectibus* pape Inocenta VIII. iz 1484. godine, koja je postavila temelj za progon vještica. U prvom dijelu Kramer se bavi stvarnom prirodom postojanja vješticiarstva onako kako se spominje u Bibliji i o njenoj prirodi i zloćudnosti. U drugom dijelu bavi se magijskim praksama koje se odnose na spolno općenje i mušku impotenciju, te metodama kojima se ljudi mogu zaštititi od uroka ili ih poništiti, dok se u trećem dijelu nabrajaju praktična pravila i procedure za suđenje optuženima pred crkvenim ili svjetovnim sudovima. Djelo *Malleus Maleficarum* ušlo je u svjetsku književnost kao jedno od najopskurnijih i najbolesnijih spisa svih vremena, koje je očitom mizoginijom i sadizmom kojim djelo odiše, utjecalo na stvaranje masovne hysterije protiv opasnosti od vještica i bio je jedan od ključnih faktora koji su doprinijeli zaluđenošću vješticama. Također postao je glavni priručnik upotrebljavan za progone vještica. Otkriće tiskarstva omogućilo je ubrzano širenje knjige i njenu rasprostranjenost širom Europe. Svega tri godine od objave Katolička crkva ga je osudila kao lažnim, a Španjolska inkvizicija upozorila svoje članove da ne vjeruju svemu što u njemu piše. No i dalje se upotrebljava i to pogotovo među svjetovnim sudovima.

*Rimsku inkviziciju*⁹⁶ osniva papa Pavao III. 1542. godine za područje Italije (ali djelovali su i na Malti, te mnogim drugim dijelovima Europe). Njom je upravljao odbor kardinala, a kada je papa Siksto V. 1588. reorganizirao Rimsku kuriju, Inkvizicijski odbor postao je *Congregatio Sancti Officii* – *Kongregacija svete službe* (danas

⁹³ Dall'olio u Golden, 2006:558-559

⁹⁴ Behringer u Golden, 2006:717-718

⁹⁵ http://hr.wikipedia.org/wiki/Malleus_maleficarum

⁹⁶ Dall'olio u Golden, 2006:558-559

Kongregacija za nauk vjere). Inkvizitorijalna nadležnost, koja je pokrivala sve što je bilo definirano „herezom“ po kanonskom zakonu ili teologiji, također je uključivala i vještičarenje. Pošto su takvi prekršaji podizali sumnju na herezu, kanonski zakon davao je inkvizitorima nadležnost nad maleficijem i praznovjerjem općenito. Papa Pavao III. ustanovio je Rimsku inkviziciju uglavnom da paze na širenje Protestantske reformacije u talijanskim gradovima, tako da se u početku gotovo uopće nisu bavili slučajevima vještičarenja, no krajem 16. stoljeća, nakon konačnog poraza Protestantske reformacije u Italiji, to se mijenja. To je bio zločin kojeg su sada najčešće istraživali, a smjernice za progon su preuzeli od prije ustanovljene Španjolske inkvizicije. Iako su zagovarali da se osumnjičeni ne smiju uhititi bez materijalnih dokaza, te bi radije da osumnjičeni prizna i pokaje se umjesto da ga pošalju na lomaču, nisu kažnjavali one koji te njihove upute nisu slijedili.

Jedan od optuženih i osuđenih jer se svojim mišljenjima i idejama suprotstavio mišljenjima i idejama Crkve, bio je Giordano Bruno⁹⁷, talijanski filozof i dominikanac, osumnjičen zbog hereze, jer je poricao kršćanske dogme. 1593. Rimski inkvizicija ga hapsi i odvodi u Rim, gdje ostaje pod istragom sedam godina, a zatim biva osuđen na smrt i kao heretik spaljen je 1600.g.

⁹⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Giordano_Bruno

6. PROGONI

Vjerovanje u čaranje i čarolije, odnosno magiju, postoji u velikom dijelu svijeta, te predstavlja okvir da se objasni pojava raznih nedaća poput bolesti i smrti, a na ljude koji se bave čaranjem dosta puta se gleda u lošem svjetlu. Zbog toga su se i prije pojave kršćanstva pojavljivali progoni vještica, no najveći progoni i najviše ljudi bilo je pogubljeno u razdoblju između 1480. i 1750. godine. Pretpostavlja se da je u tom razdoblju u Europi i Sjevernoj Americi pogubljeno između 40,000 i 60,000 ljudi, uglavnom žena.⁹⁸ No „ukupan broj procesa protiv vještičarenja i smaknuća ne može se odrediti s točnošću, jer su mnogi sudski spisi uništeni ili izgubljeni, a i suđenja mnogim vješticama nisu nikad službeno zabilježena.“⁹⁹ Neki procjenjuju da je bilo i do 9 milijuna smaknuća, ali te brojke su vrlo preuveličane. Kada pokušavamo procijeniti veličinu progona, bitno je napraviti razliku između broja suđenja i broja smaknuća. Levack (1995:25) smatra da je u Europi pogubljeno oko 60,000 vještica tokom novoga vijeka. Ukupan broj od 110,000 procesa za vještičarenje i 60,000 smaknuća je puno manje od prijašnjih procjena, ali i te brojke još uvijek predstavljaju ružnu realnost, osobito ako imamo na umu da je većini vještica suđeno za djela koja nisu počinile ili za djela koja su preuveličana. Također, broj osoba izvedenih pred sud ne otkriva koliko je ljudi živjelo pod sumnjom za vještičarenje ili postalo predmetom neslužbenih optužbi.

Također se smatra da su od ukupnog broja smaknutih osoba 75-80% bile žene.¹⁰⁰ No u nekim zemljama većina optuženih bili su muškarci. Tako su na primjer u Estoniji 60% optuženih bili muškarci, a na Islandu čak 92 %.¹⁰¹

⁹⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt>

⁹⁹ “Because so many judicial records have been destroyed or otherwise lost, and because the trials of many witches were never even officially recorded, the total number of witchcraft prosecutions and executions cannot be determined with any accuracy.” (Levack, 1995:21)

¹⁰⁰ <http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt>

¹⁰¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Witch_trials_in_the_early_modern_period

Približna statistika broja suđenja i broja pogubljenja za vješticharenje u različitim regijama Europe u periodu od 1450-1750¹⁰²:

REGIJA	BROJ SUĐENJA	BROJ POGUBLJENJA
Britanski otoci i Sjeverna Amerika	~5,000	~1,500-2,000
Sveto Rimsko Carstvo (Njemačka, Nizozemska, Švicarska, Lorena, Austrija i Češka)	~50,000	~25,000-30,000
Francuska	~3,000	~1,000
Skandinavija	~5,000	~1,700-2,000
Istočna Europa (Poljska i Litva, Mađarska i Rusija)	~7,000	~2,000
Južna Europa (Španjolska, Portugal i Italija)	~10,000	~1,000
Ukupno:	~80,000	~35,000

„Reći da je povijesna činjenica progona vještica složena pojava, prejednostavno je.

Riječ je o pojavi koja:

- a) u različitim oblicima i različitim intenzitetom traje nekoliko stotina godina,
- b) obuhvaća velik dio Europe i novootkrivene krajeve Amerike,
- c) ostavlja trag u svim društvenim strukturama, kao što su religija, pravo, književnost, folklor, politika, dotičući čak i ekonomska pitanja itd.,
- d) kapilarno prožima sve društvene slojeve.“ (Čiča, 2002:9)

Tri razvoja događaja u kršćanskom učenju su identificirani kao čimbenici koji su značajno pridonijeli početku progona vještica¹⁰³:

1. pomak od odbijanja vjerovanja u vještice do prihvatanja njihova postojanja i njihovih moći
2. razvoj učenja o Sotoni koje je uključilo vješticharenje kao dio sotoninog nauka
3. identifikacija vješticharenja kao hereze

Kršćanski utjecaji na narodna vjerovanja u vještice i maleficium¹⁰⁴ nisu uspjeli iskorijeniti tradicionalna vjerovanja, a razvoj u nauku Crkve o Sotoni se pokazao

¹⁰² <http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt>

¹⁰³ http://en.wikipedia.org/wiki/Witch_trials_in_the_early_modern_period

¹⁰⁴ zlo počinjeno magijom

utjecajnim u obrtanju vjerovanja u vještice i vještičarenje kao praznovjerja. Naprotiv, ta učenja su prikazala Sotonu kao krajnji izvor svih maleficija. Djelo Tome Akvinskog u 13. stoljeću bilo je ključno u razvoju nove teologije koja će dovesti do progona vještica, no iako je čarobnjaštvo bilo osuđivano od strane sekularnih sudova, tek nakon što je maleficium bio izjednačen s herezom mogla su početi teološka suđenja. Taj važan zakonski korak koji je to omogućio, dogodio se 1326. g. kada je papa Ivan XXII opunomoćio Inkviziciju da procesuiru vještičarenje kao herezu.¹⁰⁵ Unatoč ovim promjenama, pomak u nauci Crkve završen je u 15. stoljeću, kada su i počela prva Crkveno-inspirirana suđenja vješticama.

„A odakle dolaze čini? »Od *maleficiendo*, što znači *malè de fide setièdo*.« Ova neobična etimologija imala je veliko značenje. Jer, ako se *magija* izjednačava sa *zlim mišljenjem*, svaki vještac je heretik, a svatko tko sumnja je vještac. Svi oni koji loše misle mogli su bit spaljeni.“ (Michelet, 2004:121-122).

Prema Levacku (1995:22-23) Švicarska je bila centar, a Francuska kolijevka progona vještica. Levack (1995:160-161) također smatra da je progon vještica započeo u 15. stoljeću, da intenzivniji postaje u drugoj polovici 16. stoljeća, te doseže svoj vrhunac 1620. godine, a zatim se polako počinje smirivati krajem 17., te 18. st. On kaže da ne možemo govoriti o jednom progonu, već o stotinama, ako ne i tisućama odvojenih progona koji su se dogodili na različitim mjestima u različita vremena, svaki sa svojom poviješću i svojim razlozima zašto su počeli, oblikom koji su uzeli dok su se razvijali, te različitim načinima na koje su završili.

6.1. Razlozi progona i vrste progona

Prije nego li je ijedan od progona započeo, bilo je potrebno da se zadovolje neki preduvjeti.¹⁰⁶ Ti preduvjeti su uključivali vjerovanja o vješticama lokalnog stanovništva, zakone i pravne institucije tog područja, te raspoloženje cijele zajednice. Što se tiče vjerovanja o vješticama, bilo je potrebno da vladajuća elita i običan puk imaju nekakvo znanje o različitim aktivnostima u koje su se vještice upuštale, odnosno, morali su vjerovati u realnost štetne magije, a suci i svećenstvo su morali barem malo

¹⁰⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Witch_trials_in_the_early_modern_period

¹⁰⁶ Levack, 1995:161-167

biti upoznati sa demonološkim teorijama koje su intelektualci razvijali od kasnog srednjeg vijeka kako bi objasnili tu magiju. Jer ukoliko običan puk ne bi vjerovao u realnost maleficija i postojanje vještica, ne bi bili skloni svjedočiti da su njihove nevolje posljedica vještičarenja, a upornost i najupornijeg tužitelja u tom slučaju bila bi uzaludna.

Narodna vjerovanja o vješticama postojala su i prije cjelokupnog koncepta vještičarenja, te su lako bila ponovno potpaljena od propovjednika koji su postali uvjereni da postoje vještice u zajednici. No puno važnija od narodnih vjerovanja, bila su ona vladajuće i dužnosničke elite, zato jer su ti ljudi kontrolirali sudske procese, te je njihovo vjerovanje u vještičarenje bilo esencijalno za pokretanje lova na vještice. Oni su morali vjerovati u realnost vještičarenja, te ga se duboko bojati. Također je bilo potrebno da su dovoljno upoznati sa suvremenim demonološkim teorijama vještičarenja, prema kojima je osnova zločina bio ugovor s đavlom. Kako je vladajuća elita u Europi postajala educiranija, a vijesti o vještičarenju se usmeno prenosila među provincijalnom elitom, bilo je izglednije da će se lov na vještice dogoditi.

Drugi dio preduvjeta za progone vještica odnosi se na zakone i pravosuđe na području gdje su se progoni odvijali. Da bi progoni započeli bilo je potrebno da sudovi koji su imali nadležnost u tom određenom području, imaju jasno definiranu nadležnost nad zločinom vještičarenja i proceduralne instrumente potrebne za uspješno procesuiranje vještica.¹⁰⁷

Progon vještičarenja nije bio moguć od strane papinskih inkvizitora sve dok se čaranje nije klasificiralo kao hereza, a prvi korak u tome je napravio papa Aleksandar IV.¹⁰⁸

Da bi imali jasnu nadležnost nad vještičarenjem, europski sudovi su morali usvojiti određene procedure kako bi mogli uspješno procesuirati vještice. Morali su

¹⁰⁷ Potreba za jasnom definicijom, koja je obično dobivena donošenjem statuta o vještičarenju, proglašenjem edikta o vještičarenju, odnosno izdavanjem novog kaznenog zakona koji se odnosi na vještičarenje, najjasnije se očituje u Engleskoj, gdje gotovo da i nema suđenja sve dok nije donesen statut o vještičarenju 1542. godine (Levack, 1995:162); http://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft_Acts

¹⁰⁸ 1258. je prihvatio da je čaranje i komunikacija s demonima neka vrsta hereze. (Levack, 1995:162); <http://womenshistory.about.com/od/witcheseurope/a/Witch-Hunts-In-Europe-Timeline.htm>

napustiti pravilo po kojem je optužitelj mogao biti odgovoran za lažnu optužbu¹⁰⁹ u slučaju da je optuženi dokazao svoju nevinost. Također je bilo potrebno da pravosudni autoriteti imaju autoritet da sami optuže i ispituju osobe, te da se uvedu mjere prisile (najčešće je to bila tortura) kako bi dobili priznanja. U većini slučajeva sudovi su pribavili ova prava kada je uvedena inkvizitorijalna procedura, proces koji se dogodio u većini europskog sudstva do sredine 16. stoljeća.¹¹⁰

Zadnji od preduvjeta je bilo prisustvo atmosfere koja je podizala strah od vještičarenja i poticala ljude da poduzmu nešto u vezi s tim. Nervoza koju su ljudi dijelili, mogla se podići ili diskusijom o vještičarenju ili kroz ekonomske, političke i vjerske razvoje događaja. Najčešći izvor atmosfere pogodne za progon vještica bila je javna diskusija o vještičarenju. U mnogim slučajevima, propovjednik je propovjedima o lovu na vještice pripremao svoje župljane da traže vještice među svojim svakodnevnim suradnicima. Ulogu u širenju pomame za vješticama imalo je reformirano svećenstvo, kako protestantsko tako i katoličko. Propovjednici nisu bili jedini odgovorni za propovijedanje i pisanje. Novosti o progonu vještica i smaknućima u drugim dijelovima države također su mogli povećati strah naroda i elite i stvoriti raspoloženje koje je pogodovalo progonu vještica.

Na nešto indirektniji način, ekonomske, vjerske ili političke krize često su proizvodile raspoloženje u kojem je progon vještica bio lakše započeti. U brojnim primjerima čini se da su slijed loših žetvi i glad poticali rast progona na vještice. Epidemije i bolesti, uključujući i kugu, često su imali sličan efekt. U određenim dijelovima Europe čini se da je postojala povezanost između perioda nestašice, gladi i kuge i perioda intenzivnog progona vještica.

Vjerske krize, posebno iskustvo nedavne, tekuće ili skorašnje vjerske promjene, također su imale veliki potencijal za stvaranje masovne anksioznosti koja je vodila optužbama za vještičarenje, što bi moglo objasniti zašto je progon najčešće odvijao u vjerski nestabilnim područjima. Drugi religiozni čimbenik koji je mogao imati sličan

¹⁰⁹ Lex talionis – zakon odmazde

¹¹⁰ U Engleskoj inkvizitorijalna procedura nije usvojena i tortura se nije mogla primjenjivati u slučajevima vještičarenja, pa je vjerojatnost bila manja da će se veliki progoni u toj zemlji dogoditi, i zaista ih je bilo manje. (Levack, 1995:163)

efekt bio je milenarizam¹¹¹, vjerovanje da se antikrist pojavio, te da je vladavina Krista neminovna. Vještice nisu bile identificirane sa antikristom, no želja za pročišćenjem svijeta kako bi ga pročistili za dolazak Gospodina, mogla je potaknuti progon vještica, jer su one bile đavolji agenti.

Ulogu koju je igrala politička kriza u pripremi za progon vještica je bila suptilnija od one gladi, bolesti ili vjerske promjene. Obično je imala veći utjecaj na vladajuću elitu nego na običan puk. Iskustvo političkog nemira moglo je stvoriti nelagodu među sucima, koja ih je mogla potaknuti da započnu progon, pogotovo neposredno nakon krize. U tim uvjetima, progon vještica je eliti mogao ponuditi priliku da uguši ono što su smatrali opasnim izazovom poretka društva i možda čak kazniti zločince koji su izbjegli ruku zakona usred veće političke promjene ili kao rezultat pravne paralize.

Finalni faktor koji je igrao značajnu ulogu pripremajući ljude psihički na progon vještica bio je rat, koji zbog svojih temeljnih i dalekosežnih efekata imao ogroman kapacitet za generiranje anksioznosti zajednice. Zajednice u kojima su se odvijale bitke ili gdje su bile smještene trupe, nisu imale vremena biti zabrinute aktivnostima štetocinskih čarobnjaka. Suđenja za vještičarenje bila su rijetka tokom trajanja oružanih sukoba, pa čak i perioda iscrpljenosti koje je slijedilo. Progoni su se događali tokom mirnodopskog razdoblja, no doživljaj rata, koji je podrazumijevao remećenje društvenog života godinama nakon rata, mogao je doprinijeti masovnoj anksioznosti, koja je bila u središtu procesa lova na vještice.

Kada se bavimo psihološkim temeljima progona vještica, bitno je zapaziti da u većini slučajeva nije bio jedan faktor koji je proizveo raspoloženje koje je tjeralo ljude da progone vještice. To je obično bila kombinacije više faktora.

Progoni vještica nisu započinjali spontano u zajednicama koji su intelektualno, pravno i psihološki bile spremne za njih, netko je morao započeti progon.¹¹² To je mogla biti privatna osoba, grupa seljana ili sudac, a progon bi započeli tako da optuže ili

¹¹¹ Vjerovanje od strane vjerskih, društvenih ili političkih grupa ili pokreta u skorašnju veliku transformaciju društva, nakon koje će sve stvari biti promijenjene.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Millenarianism>

¹¹² Levack, 1995:167-171

osude nekoga ili navedu osobu za koju već postoje glasine da je vještica. U većini slučajeva, katalizator je bila osobna nesreća koju su ta osoba i njezini susjedi interpretirali kao djelo štetočinske magije. U nekim slučajevima, posebice u velikim progonima, više osoba, svaka tražeći satisfakciju za svoju osobnu nesreću, podnijela je svoje prigovore mjerodavnim vlastima. Većina nedaća koje su bile okidač za progon vještica u načelu su bile osobne, no ponekad su bile javne (npr. oluje koje bi uništile usjeve), te u tim slučajevima, prva radnja protiv vještica bila bi pokrenuta od strane suca, kao zastupnika zajednice.

Pomalo iznenađujuće, kuga koja je opustošila cijele zajednice tokom cijelog perioda Europskog progona vještica, nije često služila kao katalizator pojedinih progona. Kuga je pogoršala društvene tenzije i vjerojatno pridonijela raspoloženju koje je potaklo progone, ali nije direktno vodila prema mnogim optužbama. Proces žrtvovanja kao odgovor na nesreću je najvjerojatnije bio najčešći okidač u Europskim progonima. „Ponekad (...) su pojedinci namjerno i zlobno podnosili optužbe za vještičarenje protiv svojih suparnika – političkih rivala, ekonomskih konkurenata, a ponekad čak i članova obitelji sa kojima su bili u sukobu – kako bi riješili svoje nesuglasice i osvetili im se.“¹¹³ U nekim slučajevima su vidjeli optužene kako prakticiraju neku vrstu magijskog rituala ili bacaju čari na nekoga i zbog toga bi ih prijavili vlastima. Neke potjere su počele kada bi pojedinci slobodnom voljom priznali o sudjelovanju u dijaboličkim aktivnostima, bilo nagovaranjem ispovjednika ili u kontekstu ispitivanja za neki drugi zločin.¹¹⁴ Neke žene su čak i priznale da su pokušale napraviti ugovor s đavlom.

Jedan od okidača brojnih progona vještica, a koji zaslužuje posebno razmatranje je demonska opsjednutost. U određenom smislu, opsjednutost je bila osobna nesreća, pošto je podrazumijevalo ograničavanje sposobnosti, oštećenja kože, te druge neuobičajene fizičke tegobe. Opsjednutost nije bio običan maleficij, pošto je prema

¹¹³ Originalni citat na engleskom: “Sometimes (...) individuals deliberately and maliciously brought charges of witchcraft against their antagonists – political rivals, economic competitors, and sometimes even family members with whom they were in conflict – in order to resolve their differences and bring vengeance upon them.” (Levack, 1995:168)

¹¹⁴ Čini se da su se neki od ranijih progona vještica dogodili kada su inkvizitori koji su ispitivali valdenšku herezu u Francuskoj i Švicarskoj naišli na žene koje su priznale da idu u noćne pohode s Dijanom.

demonološkim teorijama, đavao ulazio u tijelo pogođene osobe. Tegobe su obično bile združne i pogađale su velik broj pojedinaca, kao na primjer redovnice i djecu.

Kada govorimo o podrijetlu progona, postavlja se pitanje da li progoni dolaze *odozgo* ili *odozdo*, tj. od sudaca i drugih članova vladajuće elite ili od običnog puka. Svi se slažu da u Engleskoj gdje suci nisu mogli sami inicirati predmete, pritisak za procesuiranjem je dolazio od susjeda vještice. Na kontinentu, te u manjem dijelu Škotskoj, pravosudna tijela su mogla preuzeti inicijativu, što vodi do zaključka da je većina procesa za vještičarenje izvan Engleske dolazila odozgo. No ipak, u većini slučajeva, izvorni pritisak za procesuiranje, baš kao i u Engleskoj, je dolazio od običnog puka. Kada su seljani odlučili da vještica mora biti procesuirana, objavili bi svoje sumnje pred lokalnim sudom ili bi zatražili od članova vladajućeg tijela¹¹⁵ sela, da poduzme korake protiv nje. Članovi lokalne elite koji su reagirali na pritisak puka, obično su bili odgovorni za uhićenje i inicijalno ispitivanje optuženog. Često su bili upoznati s demonološkim teorijama, te se u tom stupnju pravnog postupka pojavljuju pojmovi pakta i sabata. Članovi lokalne elite su također bili oni koji su boli vješticu kako bi vidjeli da li posjeduje đavolji pečat, a ponekad su primjenjivali i torturu. U većini slučajeva, ovi ljudi nisu iskušavali optuženu vješticu jer im je za to trebalo odobrenje od viših instanci vlasti.

Nakon što su se odlučili poslušati optužbu za vještičarenje, pravosudni dužnosnici preuzimaju potpunu kontrolu nad procesom. Odlučuju koji slučaj će procesuirati, a koji ignorirati, koje svjedoke će zvati, koje osobe će biti mučene, te koji će navodni suučesnici biti gonjeni. U većini slučajeva odlučuju o krivnji ili nedužnosti optuženog, te im određuju kaznu. Čak i kada je poticaj za progon došao odozdo, način na koji će se progon odvijati određen je odozgo.

Razlikujemo tri vrste progona:¹¹⁶

1. Individualni procesi i mali progoni
2. Srednje veliki progoni
3. Veliki progoni

¹¹⁵ Obično su to bile starješine crkve ili lokalni suci. (Levack, 1995:171)

¹¹⁶ Levack, 1995:172-177

Nakon što bi prvi osumnjičeni bili dovedeni na suđenje, progon bi se odvijao prema jednom od tri modela. Prvi, koji je bio i najučestaliji, uključivao je procesuiranje obično jedne do tri osobe. Glavna je osobina *malih progona* da je potraga za zločiniteljem ograničena na pojedince koji su prvobitno optuženi. Takvi progoni bili su najčešći u Engleskoj (no nisu bili nepoznanica ni na kontinentu), gdje su optužbe za vještice obično imale čvrste temelje u maleficiju i gdje suci nisu mogli koristiti torturu kako bi dobili imena suučesnika. Većina kopnenih progona nisu narasla, jer su se puk ili vlasti htjeli riješiti samo određenih pojedinaca, a kad su u tome uspjeli, nisu osjećali prijeku potrebu nastavljati daljnji progon.

Kada vlasti ne bi bile zadovoljne ograničiti svoju istragu o vještice samo na osobe koje su prvotno bile optužene, tada se progon mogao proširiti. Jedna od formi koje je takav progon mogao uzeti bio je *srednje veliki progon*. Obično je bilo optuženo između pet i deset osoba, a najčešći su bili u francuskom govornom području Švicarske, te u Njemačkoj i Škotskoj. Glavna karakteristika ovakvih progona je primjena torture, te druga runda ispitivanja, ali procesi nisu izmicali kontroli. Obuzdavani su ne prevelikim mučenjem, te velikim brojem nesmrtnih presuda. Progona su mogli završiti nakon imenovanja prvog seta suučesnika jer je zaliha stereotipnih vještica presušila. U većini zajednica postojao je mali broj individualaca za koje su ljudi instinktivno sumnjali da se bave vještice. Razlog za ograničenim razvojem srednje velikog progona vrlo je lako mogao biti odsustvo potpune panike među pravosudnim tijelima ili pukom.

Veliki progona 16. i 17. stoljeća, obilježeni velikim stupnjem panike ili histerije, su prototipi klasičnog progona vještice. Moglo je biti optuženo od deset, pa do nekoliko stotina osoba. Najčešći su bili u Njemačkoj, ali gotovo sve europske zemlje su doživjele barem jedan takav progon, uključujući Englesku, Španjolsku i Švedsku. Većina od tih masovnih progona bili su lančana reakcija, gdje bi prva vještica kojoj je suđeno dala imena suučesnika, koje bi zatim bile uhićene, bilo bi im suđeno, bile bi osuđene i primorane osuditi druge. Lančana reakcija, doduše, nije bila jedini način na koji su se razvili veliki progona. U nekim slučajevima jedan optuženi ili grupa optuženih, služila je kao glavni izvor novih imena kroz cijeli lov. Također, ponekad je manja grupa sudaca pozvala velik broj osumnjičenih da se pojave pred njima na temelju informacija koje su prikupili različitim sredstvima. Kada se dogodio takav scenarij, progon je dobio oblik

općeg hapšenja vještica, često iz vrlo malih sela. Dosta velikih progona je zapravo bila mješavina brojnih manjih progona. To se posebno vidi kada je područje progona veoma veliko ili kada je period trajanja progona bio dugačak. Progoni su se obično odvijali u fazama, a svaka faza suđenja je imala svoju dinamiku. Iako je mnogo velikih progona bilo sastavljeno od manjih, intenzitet straha od vještičarenja pružao je jedinstvo na svim suđenjima. Jedna od glavnih karakteristika velikih progona vještica bilo je raspoloženje u kojem je prevladavao strah ili panika dok god je trajao progon. Ponekad je izgledalo da su zajednice uključene u progon doživljavale neki oblik masovne histerije, no ne možemo govoriti o manifestaciji kliničke histerije. Histerija progonitelja vještica je forma nečega što bi danas zvali kolektivnom opsesijom, koja je bila produkt opće anksioznosti, koja je služila kao preduvjet gotovo svih progona vještica. No također moramo razlikovati masovnu histeriju nekih progona od individualnih psiholoških problema nekih učesnika u progonima. Da nije bilo takvog kolektivnog ponašanja, povijest europskog vještičarenja bila bi puno ograničenija afera.

6.2. Kraj progona

Progoni obično nisu trajali jako dugo. Prema Levacku (1995:177-179) veliki progoni su trajali obično nekoliko godina, te bi u većini slučajeva završavali naglo, a njihov svršetak obično je značio kraj progona u tom području slijedećih nekoliko godina (ponekad generacija). Mali progoni završavali su kada je optuženi bio ili pogubljen ili mu je dana ne-smrtna kazna ili je bio oslobođen. Srednje veliki progoni su završavali prilično iz istog razloga zbog kojeg su bili i ograničeni: kontrolom sudaca da ograniče cijeli proces, ograničavanje na stereotipne vještice, odsutnost panike. Završeci velikih progona bili su veći problem jer su veliki progoni imali potencijal da se nastave beskonačno produživati.

Razlozi obustave pravnih procesa u velikim progonima bili su brojni i različiti, a odgovornost za obustavu može se pripisati bilo dužnosnicima koji su provodili suđenje, puku ili dužnosnicima u središnjoj vlasti. U većini slučajeva, progoni su završavali kada bi neki ili svi od navedenih došli do zaključka da su nedužni ljudi bili optuženi i pogubljeni ili da su socijalni efekti progona više štetni nego blagotvorni. U svim tim progonima došlo je do gubitka povjerenja u proces progona, a u puno slučajeva to je bio

rezultat rušenja stereotipa o vješticama.¹¹⁷ U prvim stupnjevima progona žrtve su se uklapale u stereotipe o vješticama, ali kako je progon napredovao veći broj moćnih pojedinaca, djece i muškaraca je bilo optuženo. Iako je rušenje stereotipa posijalo sjeme sumnje u nekim velikim progonima, to se nije događalo tako često. U nekim slučajevima, suci su postajali skeptični kako se broj osumnjičenih konstantno povećavao.

Nestašica dokaza mogla bi objasniti oslobađajuće presude koje su se događale čak i usred najintenzivnijih progona. Još jedan razlog oslobađajućih presuda bilo je povremeno izdržavanje mučenja. Koji god razlog, oslobađajuće presude mogle su imati duboke posljedice na same progone pošto su učvršćivale uvjerenja da su bar neke od optužbi lažne, a moguće i zlonamjerne, pa su poticale na veći oprez. Oslobađajuće presude su prekidale i lanac optužbi. Najdramatičniji prekidi progona, najvjerojatnije su se događali kada bi se otkrila namjerna prevara ili obmana.

Ponekad su i financije bile razlog za prekid progona.¹¹⁸ Uloga osobne dobiti u suđenjima vješticama vjerojatno je preuveličana od strane povjesničara. Nije upitno da su diljem Europe u tom vremenu pravnici i dužnosnici pozdravljali, a možda čak i poticali posao kako bi zaradili. U većini slučajeva novac bi dobivali iz pristojbi koje su plaćane ili direktno odvjetnicima ili indirektno dužnosnicima suda. U kaznenim predmetima zapljena imovine okrivljenika obično je podmirila te pristojbe, no u slučajevima vještičarenja to je bilo najneunosnije jer je i sam ekonomski status vještica bio jako nizak. U nekim slučajevima, pogotovo onima u kojima su bili optuživani bogati i moćni ljudi, šansa za profitom od progona doprinosila je žaru tužitelja. Financijski motiv za progonom najveći je bio u Njemačkoj, gdje je konfiskacija bila prihvaćena procedura u slučajevima vještičarenja, a progon je često zahvaćao i one visoko na društvenoj ljestvici.

Još jedna grupa koja je mogla profitirati od progona vještica bili su *bockači*¹¹⁹ i *tragači* koji su nudili svoje usluge zajednicama kako bi im pomogli identificirati

¹¹⁷ Stereotipnim vješticama smatrale su se stare i siromašne žene.

¹¹⁸ Levack, 1995:180-181

¹¹⁹ engl. Prickers – ljudi koji su se bavili bockanjem vještica. Vjerovalo se da vještice mogu biti otkrivene procesom bockanja (engl. pricking) njihove kože raznim iglama. Ova praksa nastala je iz vjerovanja da sve vještice posjeduju vještičji pečat (znan i kao đavolji pečat) i da ubodom u njega vještica ne bi osjetila

vještice u njihovoj zajednici. Smanjenje honorara, bilo zbog osiromašenja zajednice ili oklijevanjem zajednice da plati usluge, moglo je dovesti do završetka progona.

Još jedan financijski motiv za krajem progona, bila je cijena držanja osumnjičenika u zatvoru. Kad uzmemo u obzir broj osumnjičenih koji su bili istovremeno u zatvorima tokom velikih progona, teret održavanja zatvora postaje dobar izgovor za prestanak daljnjeg progona. Odgovornost za završetak progona vještica varirao je od mjesta do mjesta, kao i metode završetka. Kao glavni stimulansi za prekid progona bili su: javni pritisak, zbog spoznaje da su optužene nedužne osobe, troškovi progona ili spoznaja da progon uništava ravnotežu svakodnevnog života. U takvim situacijama običan puk imao je začuđujuću moć.

Ljudi koji su imali najveću mogućnost u privođenju progona kraju, bili su suci i inkvizitori.¹²⁰ To bi učinili jer su bili i sami optuženi ili bi optužene bile njihove supruge, razvili bi ozbiljnu sumnju o krivici mnogih optuženih ili zato jer bi shvatili da progon uzrokuje opće nezadovoljstvo i društveni kaos. Kada progoni ne bi bili završeni, bilo od strane puka ili ljudi kojima je bila povjerena pravosudna moć na tom području, umiješali bi se viši politički ili sudski dužnosnici. Ljudi na istaknutim pozicijama u višim nivoima vlasti, bili su uzdržaniji i skeptičniji kada je bila riječ o vještičarenju. Njihova intervencija mogla se dogoditi na dva načina: mogli su preokrenuti negativne presude na žalbenom postupku ili su mogli izdati edikte, koji su ili zabranjivali daljnje progone ili utvrđivali strože procedure za njihovo provođenje. Proglašenje edikta ili utvrđivanje strožeg standarda sudskog ispitivanja, mogli su imati puno dramatičniji i nagli udar na progon vještica. Tako je na primjer 1687. kralj Luj XIV izdao edikt zabranjujući sva procesuiranja vještičarenja u Francuskoj¹²¹, a 1740. godine Marija Terezija izdaje „opću odredbu za sve austrijske »nasljedne zemlje« da joj se u svakom procesu zbog čarobnjaštva izrečena presuda mora podnijeti na potvrdu (zajedno sa cijelim spisom predmeta).“¹²² Bez te se potvrde presuda nije smjela provesti, a carica je time osigurala neposrednu kontrolu nad svim procesima protiv čarobnjaka u austrijskim nasljednim zemljama.

bol, a to mjesto nije krvarilo. Praksa je bila uobičajena u cijeloj Europi, al najčešće u Engleskoj i Škotskoj. <http://en.wikipedia.org/wiki/Pricking>

¹²⁰ Levack, 1995:182-183

¹²¹ Levack, 1995:184; http://en.wikipedia.org/wiki/European_witchcraft

¹²² Jurišić u Michelet, 2004:345

No moramo biti svjesni da su teološke predodžbe o ugovoru s đavlom bile toliko usko povezane s crkvenim naučavanjem o demonima, dakle jednom od kardinalnih točaka vjere, da ih se oni vladari koji su htjeli ostati dobri vjernici i izbjeći sukob s Crkvom nisu usudili negirati, pa se u skladu s tim nisu usudili ukinuti ni zločin čarobnjaštva ni procese protiv čarobnjaka. Propisali su jedino mjere opreza kod vođenja takvih procesa kako ne bi došlo do kažnjavanja nevinih.

Na temelju svega toga, možemo doći do nekoliko zaključaka:

1. Progona vještica bili su zavisni zahvati. Njihov početak, razvoj i nastavak, ovisio je o nekoliko varijabli i stoga su mogli biti ograničeni ili završeni (ponekad naglo) s jednim ili više faktora.
2. Progona su bili nevjerojatno složene povijesne pojave, koje su uključivale međudjelovanje intelektualnih, pravnih, društvenih i psiholoških trendova.
3. Progona su varirali po svojoj veličini i dinamici, toliko da baš i ne možemo govoriti o tipičnom progona vještica. No posjedovali su dovoljno zajedničkih čimbenika da je stereotip zapravo nastao, te se koristio da se definiraju razne kampanje protiv devijantnih ljudi modernog doba.

Svi progona vještica, tada i sada, uključuju potjeru za tajnim neprijateljem društva, pretpostavku da taj neprijatelj nije sam, već dio šireg pokreta (ako ne i zavjere), te upotrebu izvanrednih pravnih mjera kako bi otkrili ono što ne samo da je tajna, već i ideološki ili vjerski zločin. Svi progona zbog toga uključuju visok stupanj sudske i javne anksioznosti, te to raspoloženje opravdava izuzetne pravne procedure i pojačava strah da su suučesnici ili neki drugi zločinitelji još neotkriveni.

6.3. Progona u Hrvatskoj

Kult đavola i manija progona vještica zahvaćaju i hrvatske krajeve. Prema Jurišiću¹²³, psihoza uzima maha u područjima Hrvatske u kojima je najjači germanski utjecaj. Zato su u dalmatinskoj Hrvatskoj primjeri sustavnog progona vještica razmjerno rijetki, a u Dalmatinskoj zagori, gdje su se najviše sačuvali tradicionalni hrvatski pogledi na svijet, toga uopće nije bilo, kao ni u krajevima pod vlašću Osmanlija.

¹²³ U Michelet, 2004:279

Kao i u svim ostalim europskim zemljama zapadne kulture, i u Hrvatskoj se u sačuvanim dokumentima onog vremena jasno mogu razabrati dvije epohe unutar cijelog razdoblja progona čarobnjaka:¹²⁴

1. U prvom razdoblju i kod državne vlasti prevladava pučko shvaćanje prema kojem se kod tog zločina radi o teškom nanošenju šteta ljudima nekom tajanstvenom moći čije podrijetlo nije pobliže određeno

2. U drugom razdoblju (koje u Hrvatskoj započinje u 17. st.) i vlast u Hrvatskoj prihvaća međunarodno europsko teološko shvaćanje o tom zločinu, prema kojem su čarobnjaci (a njima su obično proglašavane žene – vještice) obožavatelji đavola, sklapaju s njim ugovor, sastaju se na tajnim sastancima na kojima održavaju orgije slične onima koje su se pripisivale čarobnjacima u bilo kojoj drugoj zemlji zapadne kulture.

U prvoj polovici srednjeg vijeka, dok je središte Hrvatske bilo na jugu, nije bilo tako strogog progona čaranja i nije se tomu pridavala prevelika važnost. Od 13. stoljeća već susrećemo sudbene progone čarobnjaka, otkad datiraju i najstariji povijesni podaci o toj pojavi kod nas, pa sve do kraja pedesetih godina 18. stoljeća kad je progon čarobnjaka kod nas prestao.¹²⁵ No u 15. stoljeću na te se pojave već gleda strože. Zakoni za njih predviđaju kaznu spaljivanja, ali duh hrvatskog prava i tu znatno odmaže kažnjavanju: i u optužbi za čaranja dolazi do primjene »rotnog prisezanja«¹²⁶, tj. prisegom znanca može se optuženika osloboditi svih posljedica kazne, te su procesi najčešće završavali globom. „Iz presuda se razabire da su se optuženice na spomenuti način mogle »očistiti« samo ako su pred sudom bile prvi put optužene za to djelo. (...) u slučaju da ih se ponovno uhvati u zločinu čaranja, smjesta (će) biti spaljene bez ikakva

¹²⁴ Jurišić u Michelet, 2004:288

¹²⁵ Jurišić u Michelet, 2004:287

¹²⁶ Prastari slavenski način dokazivanja po kojem je nedužnost ili krivnju u pravilu dokazivao tuženik, a ne tužitelj. Po tom se načinu dokazivanja svaki okrivljenik koji nije zatečen na djelu niti je priznao da je djelo počinio u pravilu mogao *očistiti* od optužbe prisegom s tzv. porotnicima ili rotnicima, tj. čestitim ljudima koji su se bili voljni zajedno s njime zakleti da on nije kriv. Porotnici nisu bili svjedoci, oni su se samo zaklinjali da imaju povjerenja u okrivljenika da on to djelo nije počinio. Ako je okrivljenik uspio položiti zakletvu s potrebnim brojem takvih porotnika, smatralo se da je očišćen od optužbe i bio je slobodan, a ako mu to nije uspjelo, smatralo se da je kriv i bio je kažnjen. (Jurišić u Michelet, 2004:291)

daljnjeg suđenja“.¹²⁷ Do početka 17. stoljeća, kada je taj prastari slavenski iracionalni dokazni sustav bio u potpunosti zamijenjen „racionalnim“ načinom dokazivanja kod kojeg je glavnu ulogu imalo mučenje. Mučenje je podrazumijevalo stiskanje palca, vezivanje ruku, španjolsku čizmu, ljestve, traženje *đavoljeg pečata*, običnog madeža koji bi krvnik zatim izrezivao da vještici oduzme njezinu đavolsku moć. Od mučenja su bili izuzeti plemići i to jedino ukoliko nisu bili uhvaćeni na mjestu zločina.¹²⁸ No, događalo se i da su seljaci stvar uzimali u svoje ruke, pa su tako 1686. godine u okolici Zagreba sami uhvatili i spalili nekoliko vještica, bez provedenog duhovnog ili svjetovnog postupka.¹²⁹

1699. godine počinju masovni progoni u Hrvatskoj. To se dogodilo jer je vlast prihvatila stajalište kako vještice čine vrlo raširenu organiziranu družbu, a sucima je postao običaj da uhvaćene vještice strašnim mučenjem prisiljavaju da odaju imena ostalih članica svoje družbe. Tome je pripomoglo i prihvaćanje propisa *Fernandeje* o čarobnjaštvu koncem 17. st., koji počivaju na postavkama teološke literature o tom zločinu, te na taj način progonitelji vještica u ovim krajevima Hrvatske usklađuju u cijelosti svoje shvaćanje zločina čarobnjaštva s međunarodnim teološkim složenim pojmom tog zločina.¹³⁰ *Ferdinandeja*¹³¹ (kod nas poznata i kao *Praxis criminalis – Kriminalna praksa*) je *Zakonik o sudskom kaznenom postupku*, koji je izdao tadašnji njemačko-rimski car i ugarsko-hrvatski kralj Ferdinand III., te je po njemu i dobio ime. U njemu su sadržani svi bitni elementi tadašnjeg međunarodnog pojma zločina čarobnjaštva. U njemu kao bitne elemente zločina susrećemo „izričiti ili prešutni ugovor s demonom“ na osnovi kojeg čarobnjak nanosi drugima štete (maleficij), ali taj zločin, prema istom propisu, čine i oni čarobnjaci koji se „uz odricanje od kršćanske vjere, predaju demonu ili s njime spolno opće, premda inače svojim čarobnjačkim zlodjelima *nikome nisu nanijeli štetu*“. *Kriminalna praksa*, dakle, izričito stavlja u pozadinu maleficij ističući kao jedine neizostavne elemente zločina njegove čisto teološke

¹²⁷ Jurišić u Michelet, 2004:291

¹²⁸ Plemićki imunitet održao se do kraja historijskog razdoblja uporabe legalnog, sudskog mučenja u našim krajevima. (Jurišić u Michelet, 2004:310)

¹²⁹ Jurišić u Michelet, 2004:281

¹³⁰ Jurišić u Michelet, 2004:331

¹³¹ Jurišić u Michelet, 2004:329-331

elemente: „odricanje od kršćanske vjere, predaju demonu i spolno općenje s demonom“. U njoj je također i odredba da se osuđenici prije spaljivanja odsiječe glava.

6.4. Kraj progona u Hrvatskoj

„Naša je povijesna znanost dodijelila Mariji Tereziji nezasluženu slavu da je jednim svojim dekretom jednostavno *ukinula* procese protiv vještica u Hrvatskoj u trenutku kad su još bujno cvali.“ (Jurišić u Michelet, 2004:341)

1740. godine Marija Terezija izdaje „opću odredbu za sve austrijske »nasljedne zemlje« da joj se u svakom procesu zbog čarobnjaštva izrečena presuda mora podnijeti na potvrdu (zajedno sa cijelim spisom predmeta).“¹³² Bez te se potvrde presuda nije smjela provesti, a carica je time osigurala neposrednu kontrolu nad svim procesima protiv čarobnjaka u austrijskim nasljednim zemljama. Do 1756. u pogledu procesa protiv vještica u Hrvatskoj nije se dogodila nikakva promjena, no te je godine Marija Terezija izdala za područje Hrvatske sličnu naredbu kakvu 1740. godine donijela za austrijske nasljedne zemlje, a Hrvatski sabor ju je iste godine i ozakonio. Prema njoj sudovi u Hrvatskoj trebaju i dalje voditi procese protiv čarobnjaka i donositi osude, ali te osude se ne smiju provoditi, nego ih prije proglašenja s cjelovitim spisom o predmetu moraju poslati na potvrdu carici. Time je carica dobila u svoje ruke kontrolu nad procesima protiv vještica u Hrvatskoj. Godine 1758. dolazi do iduće značajne promjene u odnosu vrhovne vlasti prema procesima protiv vještica u Hrvatskoj.¹³³ Te godine carica u pismu banu Franji Nadasdyu izdaje jednu općenitu, načelnu naredbu dalekosežnog značenja, prema kojoj „nijedan sud u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji ne smije ubuduće voditi nijedan proces zbog čarobnjaštva *bez izričite caričine dozvole*.“¹³⁴ Organi vlasti smiju hvatati osobe sumnjive zbog čarobnjaštva radi čuvanja u pritvoru, ali ne smiju protiv njih pokrenuti kazneni postupak, nego za to moraju tražiti posebnu caričinu dozvolu preko ugarske kraljevske dvorske kancelarije. Iako je taj akt Marije Terezije bio od vrlo dalekosežne važnosti za sudbinu procesa protiv vještica u Hrvatskoj, iz njega se jasno vidi da se njime procesi protiv čarobnjaštva u Hrvatskoj

¹³² Jurišić u Michelet, 2004:345

¹³³ Jurišić u Michelet, 2004:346

¹³⁴ Jurišić u Michelet, 2004:349

načelno *ne* ukidaju. Takvo bi ukinuće pretpostavljalo odluku carice kojom bi odbacila cjelokupni pojam demonskog čarobnjaštva, a ona to nikad nije učinila, nego je, naprotiv, još deset godina nakon spomenutog akta, izričito potvrdila svoje načelno vjerovanje u mogućnost da ljudi uz pomoć demona čine čarobnjačka djela.¹³⁵ To svoje vjerovanje službeno je objavila u svom *Općem zakonu o kaznenom sudskom postupku*.¹³⁶ Govoreći o čarobnjaštvu, carica se u tom opsežnom zakonu žestoko obara na pučko praznovjerje koje smatra odgovornim za luđačke progone čarobnjaka u prošlim vremenima, no ne ispušta iz vida da se u velikoj mjeri odstupalo i od pravnih odredbi, te je željela donijeti odredbe koje će spriječiti da budu kažnjene nevine osobe. Ako je željela spriječiti nepravedne osude, mogla je jednostavno zabraniti da se procesi protiv čarobnjaka uopće vode, no to nije mogla učiniti jednostavno zato što je vjerovala da ima i pravih čarobnjaka koje treba kazniti. „Prema propisima spomenutog *Općeg zakona*, organi koji vode postupak u stvarima čarobnjaštva moraju imati pred očima da radnje koje se stavljaju na teret »čarobnjacima« mogu često potjecati od »lažnog pretvaranja, izmišljanja ili prijevare« ili od »melankolije, pomućenja osjetila, ludosti ili neke posebne bolesti« . (...) No nakon toga zakon izričito kaže da mogu postojati i »sigurni znaci *pravog čarobnjačkog nedjela*, koje mora potjecati od đavlove pomoći« Organima se, dakle, preporuča veliki oprez, ali ih se upozorava da uz spomenute prijevare, bolesne fanatične pojave itd. postoji i pravo čarobnjaštvo, koje se obavlja uz pomoć demona.“¹³⁷ Uzevši u obzir sve odredbe što ih je Marija Terezija ikad izdala u vezi s čarobnjaštvom, možemo reći da se upravo prikazano stajalište što ga je carica zauzela u svom velikom *Zakonu o kaznenom sudskom postupku* iz 1768. mora držati njezinim konačnim stajalištem u ovom pitanju, od kojeg nikad nije odstupila.

Koliko je danas poznato nakon 1758. godine u Hrvatskoj više ne susrećemo procese zbog zločina čarobnjaštva, odnosno protiv vještica (vjerojatno jer se nijedan naš sud nije usudio zatražiti posebnu caričinu dozvolu), tako da su procesi protiv čarobnjaka kod nas posve izumrli a da nisu bili formalno ukinuti.

¹³⁵ Jurišić u Michelet, 2004:350

¹³⁶ Jurišić u Michelet, 2004:342-343

¹³⁷ Jurišić u Michelet, 2004:343

7. SUVREMENE VJEŠTICE

„Većina povijesti europskih vještičarenja završava sa zadnjim javnim suđenjima za vješticharenje krajem 18. stoljeća.“¹³⁸

Do 1800. širenje novih intelektualnih ideja i razvoja zakonodavstva, dovelo je do dekriminalizacije vješticharenja diljem Europe, jedna od čudnih odstupanja je zakašnjelo ukidanje zakona protiv vješticharenja u Irskoj 1820.

Unatoč smirivanju zabrinutosti obrazovanih ljudi zbog daljnjeg postojanja i opasnosti vješticharenja, obični puk se i dalje boji vještica i smatra ih ozbiljnom prijetnjom za svoje živote i egzistenciju, tako da i nakon dekriminalizacije vješticharenja dolazi do neslužbenih i nezakonitih oblika suđenja i kažnjavanja. Diljem Europe ljudi iskušavaju vještice i to na razne načine, kao npr. testom vode (plivanja), što se često koristilo u Nizozemskoj, Ukrajini i Engleskoj tokom prve polovice 19. stoljeća. Vještice su i fizički teško zlostavljali kako bi ih natjerali da skinu uroke i čari koje su bacile.¹³⁹ No nema sumnje da je od početka 20. stoljeća na dalje, strah od vještica postao manji. Diljem Europe, kako je 19. stoljeće napredovalo, neumoljiva urbanizacija, mehanizacija, razvoj transporta, otvaranje svjetskim tržištima i drugi širi gospodarski čimbenici polako, ali sigurno mijenjaju društvena i kulturna iskustva milijuna ljudi. Jedan aspekt ove promjene bila je smanjena potreba za objašnjenjem nedaća kao posljedicu vješticharenja. Zbog razvoja kao što su početak pružanja osiguranja u sektoru poljoprivrede, razvoj medicine (koji sprječava razvoj i širenje zaraznih bolesti), početak industrijske proizvodnje mlijeka, putra, kruha itd., sve manje i manje vještica kreirano je tračem i sumnjom, tako da se potreba za njihovo okrivljavanje za razne nedaće smanjila.

Dok su popularna pučka vjerovanja u vješticharenje slabila tokom druge polovice 19. stoljeća, značajni interes za ritualnu magiju javlja se kod ljudi iz srednjeg sloja zapadne Europe. Taj interes za ezoteričnu magiju i misticizama najviše se ukorjenjuje u Engleskoj. Tako se krajem 19. stoljeća u Engleskoj formira *Societas Rosicruciana*, mala

¹³⁸ “Most histories of European witchcraft end with the last public witchcraft trials in the late eighteenth century“ (Davies u Golden, 2006:209)

¹³⁹ Davies u Golden, 2006:209

grupa učenih Masona sa velikim interesom za ceremonijalnu magiju, koja je bila sjeme iz kojeg je izrastao poznatiji *Hermetički red Zlatne zore*¹⁴⁰, a kasnije engleska grana *Ordo Templi Orientis*, na čijem je čelu bio i ozloglašeni Aleister Crowley. Članstvo ovih grupa bilo je vrlo malobrojno, no neki od članova objavljivali su prijevode rijetkih magijskih tekstova te kreirali obrede i inicijacije koji će kasnije imati jak utjecaj na stvaranje Wicce¹⁴¹ i modernog vješticiarstva. Ova okultna društva s kraja 19. i početkom 20. stoljeća pružila su tekstualne resurse i organizacijsku inspiraciju za Neo-poganske¹⁴² pokrete koji su se pojavili nakon Drugog svjetskog rata.

Od kraja Drugog svjetskog rata, a čak i više od 1960-tih, povećao se broj vještica, pogotovo u Britaniji i Americi. Iako je teško odrediti točan broj, procijenjeno je da ima više od 200,000 američkih vještica i upola manje u Britaniji.¹⁴³

Vještice danas možemo široko definirati kao osobe koje prakticiraju magiju i koje štiju poganske bogove, ili u slučaju sotonista, kršćanskog vruga. Tokom novog vijeka, slična se definicija vještichenja mogla upotrijebiti od većine suvremenika, iako se magija koju su vještice upotrebljavale smatrala uglavnom štetna, a vrug se uvijek smatrao kao objekt njihovog strahopoštovanja. Doduše, u oba perioda vještice bi mogle biti definirane kao čarobnjaci koji su odbacili kršćanstvo.

Iako se vještice 20. i 21. stoljeća mogu definirati slično kao one iz 16. i 17. stoljeća, među njima postoji jako malo sličnosti. Neke moderne vještice, posebno

¹⁴⁰ Zlatna Zora je bila društvo posvećeno filozofskoj, duhovnoj i psihičkoj evoluciji čovječanstva, a bila je uređena da bude škola i muzej znanja, gdje studenti mogu učiti principe okultne znanosti i razne elemente zapadne filozofije te magije. Sustav magije Zlatne Zore uključuje učenje kabale, astrologije, divinacije, unutarnje alkemije, egipatske magije, tarota, vidovitosti, enokijanske magije. Društvo se temeljilo na sustavu inicijacija i hijerarhije slične onima koje prakticiraju u masonskim ložama, s time da su ovdje žene bile ravnopravne muškarcima. http://hr.wikipedia.org/wiki/Hermetički_red_Zlatne_zore

¹⁴¹ „Wicca je suvremena neopoganska religija nadahnuta pretkršćanskim vjerovanjima. Postoji više wiccanskih tradicija i sljedbi, a većini je zajedničko štovanje ženskog božanskog načela (Božice), i poštivanja prirode i prirodnih ciklusa. (...) Riječ *wiccan* je pluralni oblik riječi *wicce* u ženskom, te *wicca* u muškom rodu, što u staroengleskom jeziku označava vješca ili vješticu“
<http://hr.wikipedia.org/wiki/Wicca>

¹⁴² „Neopoganstvo predstavlja razne rekonstrukcije pretkršćanskih religija i duhovnih pravaca. Primjeri su wicca, asatru i neodruidizam. Današnji neopoganski pokreti uglavnom temelje svoja uvjerenja na jedinstvu prirode i božanstva.“ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Neopoganstvo>

¹⁴³ Levack, 1995:254

sljedbenici Geralda Gardnera, tvrde da novovjekovne vještice, kao i oni sami, prakticiraju drevnu religiju plodnosti, Wiccu, a ne vruga kako to tvrde vlasti. Te veze su uglavnom temeljene na znanstvenim radovima Margaret Murray, i stoga gube kredibilitet, pošto je njezina teza pobijena od strane njenih kritičara. Ne samo da nema nekontaminiranih dokaza da su vještice uistinu obožavale poganske bogove, nego nema čak niti jednog čvrstog dokaza da su se vještice kolektivno okupljale, kao njihovi moderni potomci. Moderne vještice za razliku od onih starih, organizirane su u kovene ili čak lokalne i regionalne organizacije. Osim toga postoje još bitnije razlike među njima. Vještice 16. i 17. stoljeća uvijek su bile prozivane vješticama od strane drugih ljudi, dok su vještice 20. i 21. stoljeća same sebe prozvale i definirale kao vještice. Na novovjekovne vještice gledalo se kao na u suštini zla bića, dok suvremene vještice za sebe kažu da su u suštini dobrotvorne. Čak je i socijalni status između dvije grupe različit. Novovjekovne vještice dolaze gotovo uvijek iz najnižih slojeva društva, dok današnje vještice iz Amerike i Europe dolaze iz svih društvenih staleža. Najosnovnija razlika između te dvije grupe je ta što se suvremene vještice zaista upuštaju u različite magijske i religiozne aktivnosti, dok novovjekovne, iako su tu i tamo obavljale radnje bijele, a možda čak i crne magije, nisu zapravo činile većinu djela za koje su ih optuživali.¹⁴⁴

Kada se okrenemo od tehnološki naprednog europskog i američkog društva prema manje razvijenim ili čak primitivnim kulturama u današnjem svijetu, susrećemo još jednu verziju vještičarenja koja može biti uspoređena sa vještičarenjem novovjekovnog perioda. Mnogo je antropoloških istraživanja napravljeno u pogledu afričkog i američkog starosjedilačkog vještičarenja. Pošto je afričko vještičarstvo u osnovi aktivnost koju su definirali drugi, koje je temeljeno na ograničenim radnjama, ono služi kao bolji primjer za usporedbu sa povijesnim europskim vještičarenjem nego radnje osobno-definiranih ritualnih čarobnjaka i neo-pogana u zapadnoj Europi i Americi. „Povjesničari koji su proučavali vjerovanja o vješticama i optužbama za vještičarenje među grupama kao što su *Azande*¹⁴⁵, našli su zapanjujuće sličnosti između

¹⁴⁴ Levack, 1995:255-257

¹⁴⁵ Azande su etnička skupina u sjevernoj Centralnoj Africi. Među Azandama postoji vjerovanje da je vještičarstvo nasljedna supstanca u truhu, koja živi prilično samostalan život, uključujući i obavljanje zle magije nad neprijateljem. Vještice su ponekad nesvjesne svoje moći i mogu slučajno utjecati na ljude kojima nisu mislili zlo. Iz razloga jer se misli da je vještičarstvo uvijek prisutno, postoji nekoliko rituala

uloga kojima su takve optužbe služile u tim društvima i onima kojima su služile u europskim selima.¹⁴⁶ Također su otkrili da mnoge socijalne strukture koje održavaju vjerovanje u vještice i koje potiču određene uzorke optužbi u afričkim selima imaju paralele u novovjekovnim europskim društvima. No i među afričkim i europskim vještice postojе razlike, pa se tako afričko vještice više bavi magijom nego dijabolizmom. Europsko novovjekovno vještice je steklo svoj prepoznatljiv značaj zbog nametanja sofisticirane demonologije na strukturu pučkog vjerovanja o magiji i maleficiju. Takva demonologija nema ekvivalenta u primitivnim kulturama. Druga razlika između primitivnog i povijesnog europskog vještice je da je puno fantastičnih vjerovanja i optužbi povezanih sa sabatom odsutno iz primitivnih kultura, što ne treba bit čudno, pošto je većina tih vjerovanja ukorijenjena u kršćanskoj demonologiji. No neke primitivne kulture imaju vjerovanja u vještice slična onim europskim vezanima za sabat. Među brojnim afričkim plemenima, ponajprije *Dinkama* iz Južnog Sudana i *Lugbarama* iz zapadne Ugande, postoje vjerovanja o dnevnim vješticama i noćnim vješticama. Noćne vještice se mogu pretvarati u životinje, te se skupljaju na noćnim sastancima i goste truplima, plešu gole i odlaze duhom u noć i napadaju ljude, čine štetu na urodima, te uzrokuju neplodnost žena. Važno je reći da iako Dinke i Lugbare mogu identificirati i poduzeti mjere protiv dnevnih vještica, ne mogu točno identificirati i procesuirati noćne vještice. Čak i kad se imenuju dnevne vještice, nikada im se ne pokušava pripisati aktivnost noćnih vještica. Drugim riječima, noćne vještice postoje samo u imaginaciji ovih ljudi. Nemogućnost ovih afričkih kultura da identificira i procesuirati noćne vještice, dovodi nas do možda najbitnije razlike između europskog vještice i vještice suvremenih primitivnih kultura. „Europsko društvo je, za razliku od primitivnih afričkih društava, razvilo sisteme kaznenih postupaka koji su bili u stanju otkriti i procesuirati velik broj pojedinaca za

povezanih sa zaštitom od i uklanjanjem vještice koje se izvodi na dnevnoj razini. Kada se pojedincu dogodi nešto neobično, obično loše, Azande za to okrivljavaju vještice.

http://en.wikipedia.org/wiki/Zande_people

¹⁴⁶ “Historians who have studied witch-beliefs and witchcraft accusations among groups like Azande have found striking similarities between the functions that such accusations served in those societies and those that they served in European villages.” (Levack, 1995:257)

zločin misli ili za aktivnosti koje se nikada nisu dogodile.¹⁴⁷ Afrička društva su razvila metode za borbu protiv vještičarenja, a u 20. stoljeću čak i započela velike progone vještica, no zanimljivo je kako su to učinili uglavnom¹⁴⁸ bez službene potpore vlasti. Nikada nisu uspjeli u podizanju pravne mašinerije sposobne da održe sistematičan, smrtni i efikasan progon kakav se dogodio u novovjekovnoj Europi.¹⁴⁹

Čak i u najnovije vrijeme možemo naći primjere progona vještica u društvima gdje su vjerovanja u magiju predominantna. Najčešći izvještaji o progonu ljudi za koje se sumnja da su vještice dolaze iz Subsaharske Afrike, iz seoskog dijela sjeverne Indije i Papue Nove Gvineje.¹⁵⁰ U Subsaharskoj Africi strah od vještica pokrene periodične progone vještica, u kojima specijalisti za pronalazak vještica identificiraju osumnjičene, a rulja ih ubije. Države naročito pogođene ovim fenomenom uključuju Kamerun, DR Kongo, Gambiju, Ganu, Keniju, Sijera Leone, Tanzaniju i Zambiju.¹⁵¹ U Africi su u zadnje vrijeme za vješticharenje često optužena djeca, prema kojoj se zbog toga povećalo nasilje, a mnoga od njih završila su na ulici unakažena, a neka čak i ubijena.¹⁵² U ruralnim dijelovima Indije¹⁵³ napadi na žene osumnjičene da su vještice su vrlo rašireni. Između 150 i 200 žena bude ubijeno svake godine nakon optužbi da su vještice, a još stotine ih bude mučeno. Pretpostavlja se da je između 1995. i 2009. ubijeno oko 2,500 žena. Iako su neke države donijele zakone protiv osoba koje bi optuživale druge za vješticharenje, to nije puno pomoglo. Osveta i imovina česti su razlozi optužbi. Isti

¹⁴⁷ “European society, unlike primitive African societies, developed systems of criminal procedure that were capable of discovering and prosecuting large numbers of individuals for thought crimes or for activities that never took place.” (Levack, 1995:258)

¹⁴⁸ 2009. je prijavljeno kako je preko 1,000 ljudi u Gambiji bilo oteto od strane vješticharenja-doktora sponzoriranih od vlasti, na temelju optužbi za vješticharenje, te su odvedeni u pritvore, gdje su bili prisiljeni piti otrovne koktele. Kampanju progona je navodno započeo gambijski predsjednik.

http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt#Modern_witch-hunts ,

http://www.huffingtonpost.com/2009/03/18/gambia-rounds-up-1000-wit_n_176452.html ,

<http://www.nytimes.com/2009/05/21/world/africa/21gambia.html?ref=africa&r=0>

¹⁴⁹ Levack, 1995:257-259

¹⁵⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt#Modern_witch-hunts

¹⁵¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt#Modern_witch-hunts

¹⁵² http://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft_accusations_against_children_in_Africa

¹⁵³ http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt#Modern_witch-hunts , <http://rt.com/news/witch-hunts-india-reality/>

razlozi za progon su i u Papui Novoj Gvineji, gdje je ove godine (2013.) ubijeno nekoliko žena pod optužbom da su vještice.¹⁵⁴

U nekim državama postoje i zakoni protiv prakticiranja čarobnjaštva, no jedina zemlja u kojoj je vještičarenje ostalo kažnjivo smrću (i provodi se) je Saudijska Arabija, u kojoj je osnovana i posebna jedinica protiv vještičarenja, a 2011. je procesuirano čak 586 slučajeva vezanih za vještičarenje, od čega su većinom bili strani radnici iz Afrike i Indonezije.¹⁵⁵

„U državi gdje je javno štovanje bilo koje druge vjere osim islama strogo zabranjeno, strani radnici koji donose nepoznate tradicionalne vjerske ili narodne običaje iz Šri Lanke, Indonezije, Afrike ili od negdje drugdje, mogu biti posebno ranjive i lake mete.“¹⁵⁶ Ukoliko ih vide kako prakticiraju svoju vjeru ili vide neke predmete, odmah zaključče kako se radi o nekoj vradžbini ili vješticarstvu.

Iako je u Saudijskoj Arabiji u potpunosti zabranjeno bilo kakvo čarobnjaštvo, u nekim zemljama se može slobodno prakticirati. Pa se tako recimo u Meksiku na tržnici Sonori ili na Vještichjoj tržnici u La Pazu, u Boliviji¹⁵⁷, mogu kupiti razne ljekovite trave, amajlije, napitci napravljeni od ljekovitih trava i životinjskih dijelova, ali i kupiti usluge, kao što su na primjer bacanje i skidanja uroka.

Ukoliko želimo povući paralele između nekadašnjeg legalnog progona vještica i sličnih formi progona danas, moramo uzeti u obzir načine na koje su moderne vlasti podvrgnule procesu legalne torture političke disidente i društvene nekonformiste. Žrtve tih kampanja više nisu vještice (barem ih tako više ne nazivaju), no pravne procedure

¹⁵⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt#Modern_witch-hunts ,

<http://www.usatoday.com/story/news/world/2013/06/10/witch-hunts-png/2407221/>

¹⁵⁵ <http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/08/saudi-arabias-war-on-witchcraft/278701/>

<http://www.jpost.com/Middle-East/Saudi-Arabias-Anti-Witchcraft-Unit-breaks-another-spell>

¹⁵⁶ “In a country where public observance of any religion besides Islam is strictly forbidden, foreign domestic workers who bring unfamiliar traditional religious or folk customs from Sri Lanka, Indonesia, Africa, or elsewhere can make especially vulnerable and easy targets.”

<http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/08/saudi-arabias-war-on-witchcraft/278701/>

¹⁵⁷ http://news.nationalgeographic.com/news/2003/05/0530_030530_tvwitchdoctors.html

http://en.wikipedia.org/wiki/Mercado_de_Sonora ,

http://en.wikipedia.org/wiki/The_Witches%27_Market ,

<https://www.youtube.com/watch?v=wIRvTSiYFIk>

koje su se nekoć koristile protiv vještica su oživljene. U progonu tih modernih „vještica“ vlasti su narušile mnoge civilne slobode, te iskoristile razne pravne načine da uznemiravaju, proganjaju, osuđuju, te kažnjavaju grupu ljudi koja je postala pojmom općeg straha. Pravosudne metode koje najviše podsjećaju na one korištene tokom europskog progona vještica su one protiv političkih i vojnih zarobljenika, a upotrebljavane su od brojnih vlada diljem svijeta. U mnogim zemljama te metode uključuju korištenje torture kako bi zadobili priznanja i imena sudionika.

„Iako je europski progon vještica završen prije više od 200 godina, njegove određene značajke se pojavljuju s vremena na vrijeme.“¹⁵⁸

¹⁵⁸ “Although the European witch-hunt was concluded more than 200 years ago, certain features of it reappear from time to time.” Levack, 1995:254

8. ZAKLJUČAK

U ovom radu mogli smo vidjeti kako prije crkvenih učenja, vještica u očima puka nije nužno imala negativnu konotaciju. Vješticama su se obično smatrale osobe koje su imale neka posebna znanja i vještine. Pa se vjerovalo da su se vještice obično bavile liječenjem, skidanjem uroka, pravljenjem ljubavnih napitaka, ali isto tako mogle su se baviti štetočinskom magijom, te učiniti nekoga bolesnim, krasti kravama mlijeko ili ga kvariti, baciti na nekoga urok ili stvoriti oluju i tuču koja bi uništavala urode. Vrlo često su se radile i razlike između osoba koje su se bavile dobrotvornom magijom i osoba koje su se bavile štetočinskom magijom, a vještice se nisu povezivale sa đavlom. No crkvenim učenjem, to se sve mijenja. Crkva je u početku odbacivala takva vjerovanja kao praznovjerje, no kasnije prihvaća postojanje vještica i njihovih moći, ali ipak drugačije od pučkog shvaćanja. Crkva sve osobe koje se na bilo koji način bave magijom, bilo dobrotvornom ili štetočinskom, proglašava vješticama. Ona ne radi razliku između osoba koje pomažu ljudima i onih koji im čine štetu. U očima Crkve, sve te osobe su svoje moći dobile od samog nečastivog. Bilo kakvu upotrebu magije i vještičarenja Crkva proglašava herezom i djelovanjem protiv Boga i ljudi, te propovijeda da se takve osobe mora kazniti. Crkva uzima elemente pučkih vjerovanja o vješticama i na njih dodaje svoja, pa se tako počinje javljati slika o vješticama koje se skupljaju na tajnim mjestima gdje se goste ljudskim srcima i mesom, opće s vragom i dogovaraju koje zlo će sljedeće učiniti ljudima. Svojim propovijedanjem usađuju ljudima strah od vještica, pomoćnica samog nečastivog. Takva percepcija postaje sve prihvaćenija od 14. stoljeća, kada su ekonomska kriza, ratovi i demografska katastrofa Crne Smrti poharale Europu. Iako su se i prije pojave kršćanstva pojavljivali progoni vještica, najveći progoni dogodili su se između kraja 15. i kraja 18. stoljeća, kada se pretpostavlja da je pogubljeno između 40,000 i 60,000 ljudi. To su uglavnom bile žene najnižih društvenih slojeva, i većina njih nije imala apsolutno nikakve veze s bilo kakvom magijom. Mnoge od njih su bile optužene i završile na lomači zbog ljubomore ili svađe sa susjedima. Iz tog razloga neki istraživači, poput J. Hansena, H. C. Lea, H. T. Ropera, itd., smatraju kako vještice uopće nisu postojale, nego su bile izmišljotina Crkve, bolesnih ljudi ili su njima bile proglašene osobe koje su svojim mišljenjima i stavovima odstupale od normi društva, što je u neku ruku i bila istina, no ne možemo

odbaciti da nije uopće bilo osoba koje su se bavile magijom (ne ulazeći u to da li su njihove magične rituali i napitci uistinu djelovali). Istraživači poput R. Mandroua i J. Micheleta smatraju da su vješticama bile proglašavane žene koje su se bavile liječenjem. Moguće da je i bilo takvih, ali malo je vjerojatno da su se svi osuđeni bavili liječenjem. M. Summers tvrdi da vješticiarstvo predstavlja pravi povijesni kult koji je u svom podrijetlu potpuno sotonski, što je isto malo vjerojatno kada znamo da su i prije utjecaja Crkve i njezinog učenja o Sotoni, koje je uključivalo vještičarenje kao dio sotoninog nauka, postojala vjerovanja u vještice i to ne nužno u lošem smislu. J. C. Baroja i M. Eliade smatraju da je moguće da su sotonistički kultovi postojali, ali samo kao pobuna protiv kršćanske Crkve. Mnogi istraživači (C. Ginzburg, M. Eliade, Starhawk, M. A. Murray, itd.) smatraju kako su vještice potekle od ostataka pretkršćanskih kultova, kao što su razni agrarni, ekstatički i dijanički kultovi, no iako su vjerovanja u njih postojala, pitanje je da li su takvi kultovi stvarno postojali ili su samo živjeli u glavama ljudi. Moguće da je bilo pogana koji su štovali stare bogove, te zbog svoje bliskosti s prirodom i ritualima koje su izvodili bili poistovjećivani s vesticama.

Vjerojatno u svakoj od ovih teorija ima ponešto istine, no činjenica je da je većina optuženih ljudi bila nevinna i nisu imali apsolutno nikakve veze s vještičarenjem. Progoni su bili nevjerovatno složene povijesne pojave, koje su uključivale međudjelovanje intelektualnih, pravnih, društvenih i psiholoških trendova. Oni su bili zavisni zahvati. Njihov početak, razvoj i nastavak, ovisio je o nekoliko varijabli (vjerovanje u realnost vještičarenja, strah od vještica, jasno definiranim zakonima za procesuiranje vješticharenja...) i stoga su mogli biti ograničeni ili završeni (ponekad naglo) s jednim ili više faktora. Varirali su po svojoj veličini i dinamici.

Vještice možemo naći i danas. Možemo govoriti o tri tipa vještica. Jedan tip su europski i američki Wiccani i neo-pogani, koji jedinu sličnost s onim starim vesticama imaju u tome što prakticiraju neku vrstu magije i što su odbacili kršćanstvo. Drugi tip koji je najbliži novovjekovnim vesticama, danas nalazimo u suvremenim primitivnim afričkim kulturama i starosjedilačkim američkim kulturama. No i među njima postoje razlike, pa se afričko i starosjedilačko američko vješticiarstvo više bave magijom nego dijabolizmom. Treći tip vještica, su ljudi koji zapravo i nisu vještice, ali ih se zbog njihovih mišljenja i stavova koji odstupaju od normi društva progoni.

I danas možemo pričati o progonima vještica, no ne u razmjerima novovjekovnih progona. Progoni vještica uglavnom se događaju na području Subsaharske afrike, seoskih dijelova sjeverne Indije, u Papui Novoj Gvineji, te Saudijskoj Arabiji, koja je i jedina zemlja u kojoj je vještičarenje kažnjivo smrću.

Također možemo govoriti i o progonu vještica u prenesenom smislu, kada se zapravo progone ljudi za koje se smatra da su tajni neprijatelji društva, te se na njima koriste pravne procedure koje su se nekoć koristile protiv vještica. Obično uključuju korištenje torture, a koriste se uglavnom protiv političkih i vojnih zarobljenika.

LITERATURA:

KNJIGE:

Baroha, Hulio Karo (Baroja, Julio Caro). 1979. *Veštice i njihov svet, I*. Beograd: NIRO Mladost. (Mala edicija ideja).

Baroha, Hulio Karo (Baroja, Julio Caro). 1979. *Veštice i njihov svet, II*. Beograd: NIRO Mladost. (Mala edicija ideja).

Čiča, Zoran. 2002. *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

Dorđević, Tihomir R. 1989. *Veštica i vila u našem narodnom verovanju i predanju*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije – Dječje novine.

Golden, Richard M. (ur.). 2006. *Encyclopedia of witchcraft: the western tradition*. Santa Barbara: ABC-CLIO.

Levack, Brian P. 1995. *The witch-hunt in early modern Europe*, 2. izd. New York: Longman.

Michelet, Jules. 2004. *Vještica*. Zagreb: Slovo.

Starhawk, (Stamos, Miriam Bertha). 2000. *Spiralni ples: preporod drevne religije Boginje*. Zagreb: Liberata.

Summers, Montague. 1996. *The History of Witchcraft and Demonology*. London: Routledge.

E-KNJIGE:

Murray, Margaret Alice. 1921. *The Witch Cult in Western Europe*. The Internet Sacred Text Archive. <http://www.sacred-texts.com/> (preuzeto 15.02.2013.)

ČASOPISI:

Bošković-Stulli, Maja. 1953. „Splet naših narodnih praznovjerja oko vještice i popa“. *Bilten Instituta za proučavanje folkloru* 2:327-342

Bošković-Stulli, Maja. 1991. „Predaje o vješticama i njihovi progoni u Hrvatskoj“. *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske – Zavod za istraživanje folkloru, 124-159

WEB:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Auto-da-fé> (16.08.2013.)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Benandanti> (13.11.2012.)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Coven> (06.09.2012.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Cult_of_Diana (02.10.2012.)

[http://en.wikipedia.org/wiki/Diana_\(mythology\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Diana_(mythology)) (02.10.2012.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Directorium_Inquisitorum (17.08.2013.)

http://en.wikipedia.org/wiki/European_witchcraft (03.06.2013.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Giordano_Bruno (17.08.2013.)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Hecate> (02.10.2012.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Mercado_de_Sonora (15.09.2013.)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Millenarianism> (19.08.2013.)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Pricking> (14.08.2013.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_Inquisition (16.08.2013.)

http://en.wikipedia.org/wiki/The_Witches%27_Market (17.09.2013)

http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-cult_hypothesis (28.09.2012.)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt> (20.08.2013.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Witch-hunt#Modern_witch-hunts (19.09.2013.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Witch_trials_in_the_early_modern_period (20.08.2013.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft_Acts (14.08.2013.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft_accusations_against_children_in_Africa

http://en.wikipedia.org/wiki/Witches%27_Sabbath (28.09.2012.)

http://en.wikipedia.org/wiki/Zande_people (15.09.2013.)

<http://hr.wikipedia.org/wiki/Artemida> (02.10.2012.)

[http://hr.wikipedia.org/wiki/Dualizam_\(religija\)](http://hr.wikipedia.org/wiki/Dualizam_(religija)) (28.09.2012.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Hermeti%C4%8Dki_red_Zlatne_zore

<http://hr.wikipedia.org/wiki/Inkvizicija> (16.08.2013.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Malleus_maleficarum (17.08.2013.)

<http://hr.wikipedia.org/wiki/Neopoganstvo> (15.09.2013.)

<http://hr.wikipedia.org/wiki/Wicca> (15.09.2013.)

<http://rt.com/news/witch-hunts-india-reality/> (17.09.2013)

http://news.nationalgeographic.com/news/2003/05/0530_030530_twitchdoctors.html
(17.09.2013)

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/161524/Diana> (02.10.2012.)

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/36796/Artemis> (02.10.2012.)

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/646097/witches-sabbath> (28.09.2012.)

http://www.huffingtonpost.com/2009/03/18/gambia-rounds-up-1000-wit_n_176452.html (17.09.2013)

<http://www.jpost.com/Middle-East/Saudi-Arabias-Anti-Witchcraft-Unit-breaks-another-spell> (17.09.2013)

<http://www.matica.hr/hr/354/Na%20udaru%20malja/> (28.09.2012.)

<http://www.matica.hr/HRRevija/revija302.nsf/AllWebDocs/muzur> (28.09.2012.)

<http://www.mythindex.com/greek-mythology/H/Hecate.html> (02.10.2012.)

<http://www.mythindex.com/greek-mythology/L/Limnaea.html> (02.10.2012.)

http://www.nytimes.com/2009/05/21/world/africa/21gambia.html?ref=africa&_r=0
(17.09.2013)

<http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/08/saudi-arabias-war-on-witchcraft/278701/> (17.09.2013)

<http://www.usatoday.com/story/news/world/2013/06/10/witch-hunts-png/2407221/>
(17.09.2013)

<http://womenshistory.about.com/od/witcheseurope/a/Witch-Hunts-In-Europe-Timeline.htm>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Abundia#Nicnevin> (02.10.2012.)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Holda> (02.10.2012.)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Perchta> (02.10.2012.)

<https://www.youtube.com/watch?v=wIRvTSiYFIk> Emisija: *Taboo*. National Geographic (09.08.2012.)